

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA**

Evidenčné číslo: 101002/B/2023/36145173762623492

**ZNÁRODNENIE ZAHRANIČNÉHO OBCHODU
V ČESKOSLOVENSKU PO ROKU 1948**

Bakalárska práca

2023

Patrícia Šuliaková

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA**

**ZNÁRODNENIE ZAHRANIČNÉHO OBCHODU
V ČESKOSLOVENSKU PO ROKU 1948**

Bakalárska práca

Študijný program: Ekonomia a Právo

Študijný odbor: EKONÓMIA A MANAŽMENT
PRÁVO

Školiace pracovisko: Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta UK

Vedúci záverečnej práce: Mgr. Lenka Martincová, PhD.

2023

Patrícia Šuliaková

POĎAKOVANIE

V prvom rade by som sa chcela veľmi pekne poďakovať mojej školiteľke, Mgr. Lenke Martincovej, PhD., za jej odbornú pomoc, pripomienky pri vypracovávaní bakalárskej práce, pravidelné stretnutia a komunikáciu. Moje ďakujem patrí taktiež mojim rodičom, starým rodičom a ostatným členom mojej rodiny, ktorí ma celý čas podporovali a motivovali pri písaní mojej záverečnej práce.

Dátum:

.....

Patricia Šuliaková

ČESTNÉ VYHLÁSENIE

Čestne vyhlasujem, že som záverečnú prácu s názvom: Znárodnenie zahraničného obchodu v Československu po roku 1948 vypracovala samostatne, a že som uviedla všetku použitú literatúru a pramene.

Dátum:

.....

Patrícia Šuliaková

ABSTRAKT

ŠULIAKOVÁ, Patrícia: Znárodnenie zahraničného obchodu v Československu po roku 1948. [Bakalárska práca]. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Národohospodárska fakulta. – Univerzita Komenského v Bratislave. Právnická fakulta. Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky. – Školiteľ: Mgr. Lenka Martincová, PhD. – Bratislava: PraF UK, 2023, s. 44.

Bakalárska práca sa venuje znárodneniu Československa po roku 1948, pričom sa bližšie zameriava na zahraničný obchod. Práca je rozdelená na tri hlavné kapitoly, ktoré približujú vývoj v Československu od obdobia skončenia 2. svetovej vojny. Prvá kapitola sa zaoberá historickým úvodom a začiatkom znárodnenia. Druhá kapitola sa zameriava samotným procesom znárodnenia zahraničného obchodu v Československu po roku 1948, a tiež formovaní nových subjektov, ktoré boli ministrom zahraničného obchodu zriadené alebo určené k vykonávaniu úloh v tejto oblasti, tzv. výsadných spoločností, a ich transformáciu na podniky zahraničného obchodu. Posledná, tretia kapitola sa venuje fungovaniu konkrétneho podniku zahraničného obchodu a národného podniku po roku 1948, s poukázaním na vzťah medzi týmito subjektami.

Kľúčové slová:

Znárodnenie, zahraničný obchod, Československo, plánované hospodárstvo, podnik zahraničného obchodu, národný podnik, 1948

ABSTRACT

ŠULIAKOVÁ, Patrícia: Nationalization of foreign trade in the Czechoslovak Republic in 1948. [Bachelor thesis]. – University of Economics in Bratislava. Faculty of National Economy. – Comenius University in Bratislava. Faculty of law. Department of Legal History and Legal Comparative Studies. – Supervisor: Mgr. Lenka Martincová, PhD. – Bratislava: PraF UK, 2023, p. 44.

The bachelor's thesis is devoted to the nationalization of Czechoslovakia after 1948, with a closer focus on foreign trade. The work is divided into three main chapters, which approximate the development in Czechoslovakia, since the end of World War II. The first chapter deals with the historical introduction and the beginning of nationalization. The second chapter focuses on the very process of nationalization of foreign trade in Czechoslovakia since 1948, as well as the formation of new entities, that were established by the Minister of Foreign Trade or designated to perform tasks in this area, the so-called privileged companies, and their transformation into foreign trade enterprises. The last, third chapter is dedicated to the functioning of a specific foreign trade enterprise and a national enterprise since 1948, pointing out the relationship between these entities.

Key words:

Nationalization, foreign trade, Czechoslovakia, planned economy, foreign trade enterprise, national enterprise, 1948

OBSAH

ÚVOD.....	9
1. NA CESTE K ZNÁRODENIU	11
2 PROCES ZNÁRODNENIA ZAHRANIČNÉHO OBCHODU V ČESKOSLOVENSKU	19
2.1 Zákon o znárodnení zahraničního obchodu	19
2.2 Výsadné spoločnosti zahraničného obchodu	23
2.3 Zmena výsadných spoločnosti na podniky zahraničného obchodu	30
3 FUNGOVANIE TZV. VÝSADNEJ SPOLOČNOSTI, RESP. PODNIKU ZAHRANIČNÉHO OBCHODU NA PRÍKLADE ČESKOSLOVENSKEJ KERAMIKY A SLOVENSKÝCH MAGNEZITOVÝCH ZÁVODOV	35
ZÁVER	40
ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV	42

ÚVOD

Národné hospodárstvo je vo všeobecnosti spravidla členené na sektory, ktoré sú tvorené mnohými odvetviami, pričom jedným z najvýznamnejších odvetví je práve zahraničný obchod. Zahraničný obchod možno vymedziť ako výmenu, resp. pohyb nielen tovarov, ale aj služieb, ktorý sa týka najmä jednej krajiny smerom k ostatným krajinám, naprieč celým svetom. Na zahraničný obchod aktívne vplýva veľa rozličných faktorov, či už je to hospodárska štruktúra, historické väzby, politická orientácia, či geografická poloha tejto krajiny. Zjednodušene môžeme konštatovať, že v praxi ide fakticky o vývoz tovarov či surovín, v ktorých výrobe alebo vlastníctve daná krajina dominuje, a naopak ide tiež o dovoz práve tých tovarov či surovín, ktorých je v krajine málo, spravidla nedostatok.¹

Z uvedeného možno tvrdiť, že zahraničný obchod je neodmysliteľnou súčasťou rozsiahleho komplexného celku, ktorý nazývame národné hospodárstvo.² Pre rozvíjanie a prosperitu každého jedného štátu je potrebné, aby oblasť národného hospodárstva fungovala efektívne. To máme možnosť docieľiť práve tým, že budú efektívne fungovať a vyvíjať sa jeho jednotlivé odvetvia.

Myslíme si, že mnohí ľudia, či už mladšej alebo staršej generácie, v skutočnosti nepoznajú pravý význam tohto odvetvia, resp. neuvedomujú si jeho dôležitosť, a nevedia, že len pred niekoľkými desiatkami rokov, bola práve táto oblasť ovplyvnená ideológiou a podliehala mnohým vážnym obmedzeniam. Napríklad vlastnícke právo, s ktorým sa stretávame v súčasnej podobe nebolo vždy takou „samozrejmou“, ako je tomu dnes.

Cieľom našej bakalárskej práce je zhrnúť problematiku znárodnenia v oblasti zahraničného obchodu na našom území po roku 1948, kedy došlo k jednej z doposiaľ najvýznamnejších a najzásadnejších transformácií nielen zahraničného obchodu, ale aj celého národného hospodárstva. Okrem toho je tiež naším cieľom priblíženie fungovania rôznych subjektov, ktoré boli v uvedenom období aktívne na úseku zahraničného obchodu.

¹ MICHNÍK, Ľubomír. *Zahraničný obchod*. Bratislava: Sprint, 1996, s. 11.

² Dôležitým ukazovateľom, či už pre štatistické údaje alebo celkové zhrnutie bilancie zahraničného obchodu v národnom hospodárstve, je saldo obchodnej bilancie. Tento ukazovateľ sa dá jednoducho vypočítať ako rozdiel medzi exportom a importom v danej krajine. Ak je výsledný rozdiel v kladných hodnotách, ide o aktívne saldo obchodnej bilancie, avšak v opačnom prípade, keď je hodnota exportu nižšia ako hodnota importu, ide o pasívne saldo obchodnej bilancie.

Bakalárska práca je rozčlenená do 3 hlavných kapitol. Prvá kapitola je venovaná všeobecnejšiemu historickému vývoju v Československu v období od roku 1945 do roku 1948. Druhá kapitola je zameraná na samotný proces znárodnenia zahraničného obchodu s poukázaním na subjekty, ktoré boli, resp. mohli byť, v tom-ktorom čase aktívne práve v tejto oblasti. Tretia, posledná kapitola, bližšie približuje fungovanie konkrétneho podniku zahraničného obchodu a konkrétneho národného podniku, pričom v tejto kapitole dochádza aj k priblíženiu ich vzájomného vzťahu.

V rámci bakalárskej práce budeme pracovať so sekundárnymi prameňmi, najmä s dostupnými literárnymi dielami, či už z obdobia, kedy sa dané znárodnenie odohrávalo, ako aj s novšou literatúrou. Okrem už vyššie spomenutých zdrojov, budeme rovnako čerpať informácie z primárnych prameňov, predovšetkým zo zákonov a vyhlášok, ktoré boli uverejňované v Úradnom liste, a zohrávali veľmi dôležitú úlohu najmä z hľadiska kreovania subjektov zahraničného obchodu.

1. NA CESTE K ZNÁRODENIU

Druhá svetová vojna zanechala, prirodzene, v mysliach ľudí veľké množstvo negatívnych a nezmazateľných skúseností a spomienok, čo malo za následok, že ľudia odmietali návrat k predvojnovému usporiadaniu spoločnosti a požadovali výrazné zmeny v nasledujúcom smerovaní spoločnosti.³ Jednou z oblastí, ktorá mala v povojnovom období prejsť premenou, bola oblasť hospodárstva, ktoré bolo vojnou zásadným spôsobom poškodené. Ako príklad môžeme uviesť štatistiku, podľa ktorej bolo na Slovensku zničených 830 mostov, boli zbombardované veľké Pražské a Plzenské závody, a taktiež bolo znivočených alebo výrazne poškodených mnoho miest a obcí na celom území ČSR. Konkrétne, napríklad z pôvodných 51 obcí okresu Svidník, bolo úplne zničených vojnovými bojmi až 40 z nich.⁴

Mnohé úvahy nad zmenou v hospodárskom systéme sa začali formovať ešte pred koncom druhej svetovej vojny, rovnako ako v domácom odboji, tak aj v zahraničnom. Na nový pohľad ľudí vplývali okrem vojnových spomienok, aj skúsenosti s predchádzajúcim fungovaním ekonomík, ktoré niekoľko krát vyvrcholili až do veľkých hospodárskych kríz, čomu sa ľudia prirodzene chceli vyhnúť.

Na povojnovom fungovaní hospodárstva sa zásadným spôsobom podpísala zahranično-politická orientácia na Sovietsky zväz.⁵ Práve sovietske vojská boli tie, ktoré pomohli oslobodiť mnohé územia ČSR spod fašistickej okupácie. V súvislosti s budovaním pozitívnych vzťahov v rámci uvedených krajín, došlo v roku 1943 k podpísaniu československo-sovietskej zmluve o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráce. Takáto orientácia mala za následok aj zmenu, ktorá sa premietla do veľkosti podielu Sovietskeho zväzu na československom zahraničnom obchode. Sovietsky zväz sa od roku 1937 cez roky 1945 až 1948 stal najvýznamnejším obchodným partnerom Československa.⁶

³ KÖSZEGHY, Adam. Znárodnenie ako nástroj monopolizácie zahraničného obchodu po roku 1948 v Československu. In *Iurium Scriptum*, 2020, roč. IV., č. 2/2020, s.16.

⁴ GROSPÍČ, Jiří. *Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 94.

⁵ Tamže, s. 86.

⁶ NYKRYN, Jaroslav. *Zahraniční obchod ČSSR*. Praha: Svoboda, 1988, s. 40 – 41.

Toto všetko vplývalo na povojnovú podobu hospodárstva Československej republiky, pre ktorú bolo potrebné vytvorenie novej dočasnej vlády a vládneho programu. Po mnohých rokovaníach došlo k vytvoreniu Národného frontu a Košického vládneho programu. Národný front predstavoval blok, resp. združenie všetkých politických strán obnovenej Československej republiky. Išlo o politické strany s komunistickým, sociálno-demokratickým a národne-socialistickým zameraním.⁷ Vedúcu pozíciu a úlohu v Národnom fronte zastávala práve Komunistická strana Československa, tzv. KSČ, so svojou organizačnou časťou Komunistickou stranou Slovenska. V Košiciach, 4. mája 1945 členovia Národného frontu zložili sľub pred Edvardom Benešom a o deň na to, 5. mája 1945 došlo v Moskve k vyhláseniu Košického vládneho programu.⁸ Uvedený vládny program stanovil širokú škálu konkrétnych opatrení s cieľom, čo najrýchlejšie obnoviť po vojne narušené národné hospodárstvo.⁹ Ciele a opatrenia v hospodárskej oblasti boli výrazne naviazané práve na tie politické. Tento program ustanovil, že vláda bude vykonávať politiku prostredníctvom národných výborov, ktoré budú volené orgány, zodpovedné za výkon a správu všetkých verejných záležitostí.¹⁰ V súvislosti s budovaním nového štátneho zriadenia obnovenej Československej republiky, bol práve Košický vládny program kľúčovým dokumentom, ktorý riešil otázky z rôznych oblastí, či už išlo o kultúru, rekonštrukciu školstva, budovanie národného hospodárstva, či sociálnej štruktúry celej ČSR.¹¹

Pod konkrétnymi opatreniami, ktoré vychádzali z Košického vládneho programu si môžeme predstaviť napríklad konfiškáciu pôdy tzv. „nepriateľov a zradcov“ a jej následné prerozdelenie medzi malých roľníkov, ďalej sa stanovilo opatrenie, že všetok československý ľud, nezávisle od toho, či išlo o mužov alebo ženy, mali začať obhospodarovať pôdu, aby došlo k uspokojeniu potravinových potrieb, či už civilného obyvateľstva alebo príslušníkov vojsk. Ďalší cieľ, ktorý bol stanovený vládou ČSR bolo

⁷ GROSPÍČ, Jiří. *Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 15.

⁸ KUKLÍK, Ján. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium, 2010, s. 138.

⁹ GROSPÍČ, Jiří. *Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 26.

¹⁰ Hlava V., odst. 2, košický vládní program.

¹¹ GROSPÍČ, Jiří. *Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 46.

zabezpečenie práce pre všetkých, rovnako ako pre mužov, tak aj pre ženy, pričom sa mala uplatniť v oblasti práce zásada „rovnaká mzda za rovnakú prácu“.¹²

O niekoľko mesiacov neskôr, presnejšie 24. októbra 1945, došlo k podpísaniu a prijatiu viacerých, tzv. Benešových dekrétov, ktorých zmyslom a úlohou bolo znárodniť rôzne oblasti národného hospodárstva, a odovzdať ich výlučne do rúk štátu.¹³ K celkovému znárodneniu malo prísť napr. v oblasti bánk, súkromných poisťovní, kľúčových odvetviach ťažkého priemyslu či v potravinárskych závodoch (išlo napríklad o znárodnenie cukrovarov, priemyselných liehovarov a pivovarov¹⁴). Prijatím znárodňovacích dekrétov z roku 1945 došlo k znárodneniu všetkých priemyselných závodov, ktoré mali nad 500, 400, 300 zamestnancov, dokonca v niektorých kľúčových závodoch sa znárodnenie týkalo aj podnikov, ktoré mali nad 150 zamestnancov.¹⁵

Na úseku zahraničného obchodu došlo, dňa 27. októbra 1945, k vydaniu znárodňovacieho dekrétu prezidenta č. 113/1945 Sb. o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu, s ktorým ešte pred jeho vydaním, vyslovila súhlas aj Slovenská národná rada, čo malo za následok, že uvedený dekrét platil aj na slovenskom území.¹⁶ Týmto dekrétom došlo k zrušeniu zákona č. 418/1920 Sb. o úřadu pro zahraniční obchod, ktorým sa dovtedy zahraničný obchod riadil. Taktiež došlo k výraznému sústredeniu moci do rúk ministra zahraničného obchodu. Medzi hlavné úlohy ministra zahraničného obchodu patrilo napríklad povoľovanie, príp. zakazovanie vývozu alebo dovozu niektorých tovarov, určovanie rozsahu a podmienok týchto povolení, právomoc vyberať poplatky, rozhodovať o úhradách za dovoz tovarov zo zahraničia, právomoc požadovať od zúčastnených osôb správy a vysvetlenia o veciach týkajúcich sa zahraničného obchodu, a taktiež právo kontrolovať subjekty orgánmi na to legitimovanými.¹⁷

¹² GROSPIC, Jiří. *Košický vládní program – program budování lidově demokratického Československa*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 90.

¹³ Konkrétne išlo o dekréty: dekrét č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, dekrét č. 101/1945 Sb. o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, dekrét č. 102/1945 Sb. o znárodnění akciových bank, dekrét č. 103/1945 Sb. o znárodnění soukromých pojišťoven.

¹⁴ § 1, dekrét prezidenta republiky č. 101/1945 Sb. o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského.

¹⁵ § 1 ods. 1, dekrét prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.

¹⁶ BEŇA, Jozef. *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2001. s. 244.

¹⁷ § 5, dekrét prezidenta republiky č. 113/1945 Sb. o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu.

Príkazovú formu uvedeného dekrétu možno demonštrovať na viacerých konkrétnych paragrafoch. Ako príklad uvádzame § 7, podľa ktorého boli dovozcovia, vývozcovia a prievozníci povinní vykonávať a dodržiavať všetky príkazy a podmienky, ktoré im budú uložené ministerstvom zahraničného obchodu. V § 9 boli stanovené sankcie, ktoré sa aplikovali v prípadoch, keď došlo k porušeniu ustanovení tohto dekrétu. Sankcia, resp. trest za porušenie ustanovení dekrétu sa určoval na základe závažnosti porušenia, pričom mohlo ísť buď o udelenie pokuty do výšky jedného milióna vtedajších Kčs, alebo o sankciu väzenia až na dobu jedného roka. Tieto tresty mohli byť udelené samostatne, avšak v závažnejších prípadoch aj obidva súčasne.¹⁸

Dôležitú úlohu zohral tiež dekrét prezidenta republiky č. 63/1945 Sb., o Hospodárskej radě, z dňa 25. augusta 1945, ktorým došlo k vytvoreniu nového štátneho orgánu, tzv. Hospodárskej rady, ktorej hlavná úloha spočívala vo vytvorení a uskutočňovaní hospodárskeho plánu. Uvedený dekrét stanovil, kto bude členmi novovytvorenej Hospodárskej rady.¹⁹ Postupné napĺňanie dekrétov a jednotlivých úloh vyplývajúcich z Košického vládneho programu a pozemkovej reformy, posilňovalo dôveru a postavenie Komunistickej strany Československa. KSČ sa snažila dokázať obyvateľom, že nejde len o ďalšie právne predpisy, ktoré sú síce prijímané, no v skutočnosti nebudú dodržiavané, ale že má skutočne záujem naplniť požiadavky obyvateľstva a priniesť reálne zmeny vo vývoji spoločnosti.

V nasledujúcom roku, dňa 26. mája 1946, sa uskutočnili prvé povojnové demokratické voľby do Ústavodarného národného zhromaždenia, v ktorých boli oprávnené kandidovať len tie strany, ktoré boli súčasťou Národného frontu. Na území Slovenska síce vyhrala voľby Demokratická strana so 62% počtom hlasov, avšak v celoštátnom meradle sa celkovým, konečným víťazom volieb stala Komunistická strana Československa.²⁰ Vládu vymenoval vtedajší prezident Edvard Beneš a miesto predsedu vlády obsadil Klement Gottwald. Vláda v súvislosti s nadchádzajúcimi zmenami vytvorila svojim uznesením, v júli

¹⁸ § 7 – § 9, dekrét prezidenta republiky č. 113/1945 Sb. o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu.

¹⁹ § 1 – § 3, dekrét prezidenta republiky č. 63/1945 Sb., o Hospodářské radě.

²⁰ HOROBOVÁ, Miroslava. Vo voľbách 1946 slovenskí demokrati porazili komunistov na hlavu. In *SME*. [online]. [cit.2022-10-22]. Dostupné na internete: <<https://www.sme.sk/c/56757/vo-volbach-1946-slovenski-demokrati-porazili-komunistov-na-hlavu.html>>

roku 1946, Ústrednú a plánovaciu komisiu, ktorá mala zohrať najdôležitejšiu úlohu pri budúcom prechode k plánovej sústave systému národného hospodárstva.²¹

V ďalšom období došlo k sformulovaniu tzv. budovateľského programu Klementa Gottwalda, ktorý sa následne stal podkladom pre neskôr vypracovaný dokument, Dvojročný plán obnovy a výstavby hospodárstva (na roky 1947-1948). Veľmi dôležitým bodom programu bola industrializácia Slovenska, v rámci ktorej malo prísť k zvýšeniu hospodárskej úrovne Slovenska na úroveň českých krajín. Hlavným motívom na industrializáciu Slovenska bolo odstránenie rozdielov medzi oboma časťami krajiny, ako aj dosiahnutie rovnakej životnej úrovne.²²

K vyhláseniu, už spomínaného dvojročného plánu, došlo 28. októbra 1946, tým že bol prijatý zákon č. 192/1946 Sb. o dvoletém hospodárském plánu. V prípade dvojročného hospodárskeho plánu išlo o pokus akéhosi koncepčného riešenia obnovy a rozvoja národného hospodárstva.²³ Základnými úlohami, ktoré vychádzali z tzv. dvojročnice, boli už spomínaná industrializácia Slovenska, posilnenie slabších miest územia českých krajín, zvýšenie priemyselnej výroby, konkrétne o 10% v porovnaní s priemyselnou výrobou z predvojnovkej úrovne, a taktiež zvýšenie poľnohospodárskej výroby na úroveň z predvojnového obdobia ČSR. Okrem toho boli v dvojročnici presne stanovené hodnoty, ktoré mala dosiahnuť poľnohospodárska výroba a jednotlivé priemyselné odvetvia v rokoch 1947 a 1948.²⁴ Na dosiahnutie uvedených úloh dvojročnice bolo pre Slovensko vyčlenených 22,14 mld. Kčs, čo predstavovalo presne 31,9% z celoštátnych investícií krajiny.²⁵ Postupným aplikovaním dvojročnice do praxe sa začala formovať a dostávať do popredia myšlienka pokračovania v hospodárskych plánoch. V nich sa malo postupne nadviazať na dvojročnicu a vylepšiť to, v čom mala nedostatky.

²¹ SABOL, Miroslav. Konštituovanie povojnovej ekonomickej sústavy a príprava dvojročného hospodárskeho plánu. In SOKOLOVIČ, Peter a kol. *Roky prelomu*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta, 2015, s. 688.

²² Tamže, s. 683 – 685.

²³ HALLON, Eudovít – SABOL, Miroslav – PALISOVÁ, Anna. *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944-1948*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2011, s. 83 – 84.

²⁴ § 1 – § 7, ústavný zákon č. 192/1946 Zb. o dvoletém hospodárském plánu.

²⁵ SABOL, Miroslav. Konštituovanie povojnovej ekonomickej sústavy a príprava dvojročného hospodárskeho plánu. In SOKOLOVIČ, Peter a kol. *Roky prelomu*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta, 2015, s. 692.

V povojnových rokoch vývoja bolo Československo tou poslednou krajinou, v sovietskej sfére vplyvu, v ktorej komunisti nemali vo svojich rukách sústredenú úplnú moc, a tak tomu bolo až do roku 1948. Avšak stále neutíchajúci, ba narastajúci tlak na predstaviteľov KSČ a KSS zo strany Sovietskeho zväzu, mal za následok postupné oslabovanie postavenia ostatných politických strán, ako aj umelo kreované nezhody s nekomunistickými stranami. Tieto rozsiahle konflikty viedli ministrov nekomunistických strán k podaniu demisie, ku ktorej došlo dňa 20. februára 1948, vo vtedajšom hlavnom meste republiky, a o pár dní došlo k prevzatíu povereníctiev povereníkmi z KSS na Slovensku. „Asistovaná pomoc“ bezpečnostných zložiek, veľké organizované komunistické manifestácie a propaganda pomohli k následnému, už definitívnemu, prebratíu moci komunistami²⁶ tzv. „komunistickým prevratom“, známym aj pod označením „vítazný február“.

Februárový prevrat a zmeny, ku ktorým došlo v Československu po druhej svetovej vojne, postupne zmenilo, resp. úplne pretvorilo tradičnú trhovú ekonomiku na centrálné plánovanú, ktorá sa vyznačovala typickou formou príkazového hospodárstva. Plánovanie bolo realizované na základe päťročných hospodárskych plánov, ktoré boli vypracovávané na to určenými plánovacími organizáciami, podľa ktorých mala fungovať celá ekonomika ČSR. Súkromné podnikanie v novom hospodárskom vývoji krajiny nadobudlo nežiadúce postavenie. Sledovaný vývoj bol odôvodnený skutočnosťou, že súkromné podnikanie podľa novej ideológie nebolo v súlade s heslom „každému podľa jeho práce“, keďže pri súkromnom podnikaní dochádzalo k dosahovaniu súkromného zisku a privlastňovaniu si „nadvýrobku“.²⁷ Práve uvedená skutočnosť sa stala hlavným motívom k potlačeniu súkromných podnikateľských aktivít.

V roku 1948 bola prijatá nová ústava (Ústava 9. mája), ktorou došlo napríklad k zmene vnímania samotného vlastníckeho práva, či k deklarovaní, že základom hospodárstva Československa je znárodnenie rôznych oblastí, konkrétne priemyslu,

²⁶ ČERNÁK, Tomáš. Postavy slovenského (bratislavského) februára 1948. In SYRNÝ, Marek a kol. *Slovensko a Európa v roku 1948*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, 2018, s. 77 – 79.

²⁷ KÖSZEGHY, Adam. Hranice – vývoj práva medzinárodného obchodu v Československu po roku 1948. In VOJÁČEK, Ladislav – SALÁK, Pavel – VALDHANS, Jiří (eds.). In *Dny práva 2019*. Časť V. Hranice – spolupráce, spory, přesahy, s. 50 – 51.

nerastného bohatstva, peňažníctva či veľkoobchodu, ako aj mnohých ďalších odvetví.²⁸ Súčasťou premeny československého hospodárstva v pofebruárovom období totiž bolo prijatie ďalších znárodňovacích právnych predpisov, na základe ktorých sa uskutočnila tzv. druhá vlna znárodnenia,²⁹ pričom pre tento proces bolo typické, že znárodnenie bolo v praxi vykonávané prostredníctvom vyhlášok, ktoré boli vydávané jednotlivými ministerstvami. Znárodnenie sa dotklo všetkých podnikov v oblasti stavebnej a priemyselnej činnosti, ktoré mali vo svojej zamestnaneckej štruktúre viac ako 20 zamestnancov, aj napriek tomu, že samotná Ústava 9. mája pripúšťala fungovanie podnikov do 50 zamestnancov. Toto malo za následok zánik mnohých povolání ako napr. rôzne opravárenské a remeselnícke činnosti, živnostenské podnikanie, či výkon právnického povolania.³⁰

Dynamika znárodňovania, ktorá sa dotkla väčšiny súkromných podnikateľských subjektov spôsobila, že k 1. januáru 1949, v oblasti súkromného priemyslu pracovalo už iba 50 000 osôb.³¹ V oblasti priemyslu, konkrétne na slovenskej časti územia, bol stále stanovený pretrvávajúci vytýčený cieľ industrializácie s orientáciou najmä na ťažký priemysel a strojárstvo, pričom sa mala v tejto oblasti dosiahnuť výstavba špičkového zbrojárskeho priemyslu ČSR.

Pofebruárový vývoj československého hospodárstva v neposlednom rade ovplyvnila i tzv. právnická dvojročnica³², ktorá so sebou priniesla Občiansky zákonník z roku 1950.

²⁸ KÖSZEGHY, Adam. Znárodnenie ako nástroj monopolizácie zahraničného obchodu po roku 1948 v Československu. In *Iurium Scriptum*, 2020, roč. 4, č. 2, s. 17.

²⁹ Ako príklad uvádzame nasledovné právne predpisy: zákon č. 114/1948 Sb., o znárodnení niektorých ďalších priemyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků, zákon č. 115/1948 Sb., o znárodnění dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků tohoto oboru.

Okrem týchto uvedených boli v nasledujúcich mesiacoch prijaté aj rôzne ďalšie právne predpisy, ktorými sa taktiež vykonávala druhá vlna znárodnenia.

³⁰ LONDÁK, Miroslav. Február 1948, zmena ekonomického systému a Slovensko. In PODOLEC, Ondrej. *Február 1948 a Slovensko: zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 487.

³¹ Tamže, s. 490.

³² Zmeny bolo možné pozorovať i v iných oblastiach československého hospodárstva, napríklad v poľnohospodárstve či bankovníctve.

V oblasti poľnohospodárstva so sebou zmeny priniesla pozemková reforma, ktorá sa od roku 1947 odvíjala od obsahu tzv. Hradeckého programu. Program bol cielene sústredný na oblasť poľnohospodárstva, v ktorej stanovoval rozdelenie pôdy, ktorá patrila závozom vykonávajúcim poľnohospodársku činnosť. V praxi došlo k prerozdeleniu takto získanej pôdy medzi roľníkov, pričom sa medzi nich rozdelilo až 119 tisíc hektárov pôdy. – HALLON, Ľudovít. Povoynová ekonomika Slovenska ako zrkadlo politiky. In *Slovo*. [online]. [cit. 2022-11-24]. Dostupné na internete: <<https://www.noveslovo.sk/node/13554>>

Toto významné unifikačné dielo, ktoré bolo zároveň i prvou kodifikáciou občianskeho práva pre slovenské územie, zrušilo predchádzajúcu obchodnoprávnu úpravu, či už hovoríme o bývalom uhorskom Obchodnom zákone alebo rakúskom Obchodnom zákonníku a súvisiacich predpisoch.

Následne v roku 1949 došlo k prijatiu zákona č. 69/1949 Sb. o jednotných poľnohospodárskych družstvách, na základe ktorého došlo k postupnému rozvinutiu kolektívizácie poľnohospodárstva.

V oblasti bankovníctva zas došlo ku koncentrácií pôsobiacich komerčných bánk do dvoch, pričom pre české krajiny sa vytvorila zlúčením bánk Živnostenská banka, ktorá mala sídlo v Prahe, a pre Slovensko sa vytvorila slovenská Tatra banka so sídlom v Bratislave. Išlo o jediné dve komerčné banky v ČSR v danom období. O nejaký čas neskôr bola Slovenská Tatra banka a mnohé ďalšie inštitúcie (komunálne a poštové sporiteľne, úverové družstvá) zrušené. V roku 1950 bola zriadená Štátna banka Československá, ktorá sa stala tzv. mono-bankou, čo v praxi znamenalo, že zastávala úlohu centrálne riadenej štátnej inštitúcie, ktorej prioritným cieľom bolo zodpovedne vykonávať politiku komunistickej strany. – TKÁČ, Marián. Február 1948 a transformácia bankovníctva. In PODOLEC, Ondrej. *Február 1948 a Slovensko: zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 513 – 517.

2 PROCES ZNÁRODNENIA ZAHRANIČNÉHO OBCHODU V ČESKOSLOVENSKU

Rok 1948 priniesol okrem zmien v národnom hospodárstve smerom dovnútra veľmi výrazné zmeny aj navonok, v oblasti zahraničného obchodu. Aj napriek tomu, že po februárových udalostiach došlo v Československu k postupnému potlačeniu, resp. zániku oblasti obchodného práva, obchodnoprávne vzťahy v oblasti zahraničného obchodu zostali i naďalej aktuálnymi. Dôvodom bola skutočnosť, že Československo, tak ako každý iný štát, nebolo úplne sebestačné a bolo nevyhnutné, aby vstupovalo do obchodnoprávnych vzťahov s ostatnými štátmi na to, aby bol spoľahlivo zabezpečený dovoz, ako aj vývoz širokej škály tovarov.³³ Ako uvádza Rudolf Bystrický „Žádný stát na světě není soběstačný a v té neb oné míře musí dovážet některé suroviny, průmyslové nebo zemědělské výrobky, aby doplnil potřeby vlastního hospodářství, a musí vyvážet, aby si obstaral prostředky pro dovoz.“³⁴ Môžeme preto konštatovať, že nebolo možné vytvoriť systém tzv. „uzavretých hraníc“, pretože Československo by nevedelo fungovať bez hospodárskych väzieb s inými štátmi.³⁵

2.1 Zákon o znárodnení zahraničného obchodu

Ako sme už zmieňovali, v roku 1948 došlo k prijatiu viacerých znárodňovacích zákonov, ktorými došlo k realizácii druhej vlny znárodnenia. Na úseku zahraničného obchodu, bol dňa 28. apríla 1948 prijatý zákon č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství. Jeho prijatím došlo najmä k vyhradeniu a sústredeniu celého zahraničného obchodu do rúk štátu, čím došlo k vytvoreniu tzv. štátneho monopolu v oblasti zahraničného obchodu.³⁶ Štátny monopol možno interpretovať ako jedinečné právo stanovovať ciele, právo určovať uplatňované metódy a princípy, a právo organizovať zahraničný obchod, ktoré mal v rukách výlučne štát. Išlo o nový právny inštitút, ktorý výrazne posilnil postavenie štátu.³⁷ Z úvodnej všeobecnej časti dôvodovej správy zákona explicitne vyplývala dôležitosť zahraničného obchodu, a to

³³ KÖSZEGHY, Adam. Hranice – vývoj práva medzinárodného obchodu v Československu po roku 1948. In VOJÁČEK, Ladislav – SALÁK, Pavel – VALDHANS, Jiří (eds.). In *Dny práva 2019*. Časť V. Hranice – spolupráce, spory, přesahy, s. 51.

³⁴ BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. Praha: Svoboda, 1967, s. 11.

³⁵ Tamže, s. 11.

³⁶ KUKLÍK, Ján. *Znárodně Československo*. Praha: Auditorium, 2010, s. 311.

³⁷ CÚTH, Juraj a kol. *Medzinárodné obchodné právo*. Bratislava: Obzor, 1983, s. 55.

najmä kvôli potrebe dovozu nevyhnutných surovín na to, aby sa mohli dosiahnuť vytýčené ciele v hospodárskom pláne v oblasti priemyslu, pričom financie na tento dovoz, musela ČSR vyprodukovať a získať práve prostredníctvom vývozu.³⁸

V skúmanom období definitívne dochádzalo k zmene zahraničnej orientácie Československa v oblasti zahraničného obchodu. Ako sme už vyššie uvideli, prioritne sa ČSR začalo orientovať a prikláňať ku Sovietskemu zväzu, ako aj k ďalším socialistickým krajinám východného bloku.³⁹ Autori z osemdesiatych rokov uvádzajú za dôvod, ktorý podporil odklon orientácie smerom od „kapitalistických krajín“ tzv. diskriminačnú politiku zo strany týchto štátov. Išlo konkrétne o uvalenie embarga, čím sa zakázal vývoz mnohých tovarov do Československa a ďalších socialistických krajín, rovnako ako sa obmedzil aj vývoz smerom z Československa do kapitalistických krajín. Táto politika podľa nich viedla k zintenzívneniu spolupráce medzi ČSR a Sovietskym zväzom v oblasti výmeny tovarov a služieb. Zmenu orientácie ČSR na socialistické krajiny potvrdzuje aj štatistika, podľa ktorej bol podiel socialistických republík na obrate v zahraničnom obchode ČSR v roku 1947 iba 20%, pričom v roku 1970 už tento podiel na obrate vzrástol na vysokých 70,6%. V roku 1947 mali dominantné postavenie podielu na obrate v ČSR práve kapitalistické krajiny a to vo výške až 80%, kým v roku 1970 predstavoval tento podiel iba 29,4%, a teda došlo k výraznému, nezanedbateľnému poklesu participácie kapitalistických krajín na obrate ČSR.⁴⁰

Zákon č. 119/1948 Sb. bol rozčlenený na 5 hlavných oddielov, pričom je potrebné uviesť, že mal zásadne príkazovú formu plnú kogentných ustanovení, no v ojedinelých prípadoch pripúšťal pár výnimiek. V ustanovení § 28 ods. 1 uvedeného zákona bola upravená generálna zrušovacia klauzula, ktorou došlo k zrušeniu všetkých právnych predpisov, ktoré odporovali prijatému zákonu, a taktiež sa výslovne stanovilo, že sa zrušuje § 4 dekrétu prezidenta č. 113/1945 Sb. z dôvodu jeho neúčelnosti pri vytváraní novej organizácie zahraničného obchodu. Spomenutým paragrafom došlo tiež k zrušeniu vládneho nariadenia č. 170/1947 Sb., z dôvodu, že prijatím zákona č. 119/1948 Sb. malo dôjsť k jeho

³⁸ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství.

³⁹ BULA, Jindřich – KUBÁLEK, Jaromír. *Československý zahraničný obchod: fakty a bilancia štvrtstoročia*. Bratislava: Československá obchodná komora, 1973. s. 15.

⁴⁰ ADAMOVICOVÁ, Rimma. *Zahraničný obchod Československa so Sovietskym zväzom a jeho význam pre rozvoj národného hospodárstva*. Bratislava: Vysoká škola ekonomická, 1973. s. 16 – 22.

prekonaniu v mnohých oblastiach, a teda už ďalej nemalo byť aktuálne. V druhom odseku § 28 bol prenechaný priestor ministrovi zahraničného obchodu na to, aby stanovil vyhláškou presný deň, ktorým dôjde k zrušeniu ostatných ustanovení dekrétu č. 113/1945 Sb.⁴¹

Prvý oddiel zákona č. 119/1948 Sb. sa venoval všeobecným zásadám organizácie zahraničného obchodu, pričom hneď v § 1 vymedzoval výhradnú právomoc a dôležitosť postavenia ministra zahraničného obchodu, ktorému boli do rúk zverené kontrolné a riadiace právomoci týkajúce sa všetkého tovaru a medzinárodného zasielateľstva. Ak však išlo o potrebné úhrady smerom do zahraničia, museli byť prekonzultované s ministrom financií a realizované iba po dohode s ním. Uvedený § 1 sa zhodoval s § 1 ods. 1 dekrétu prezidenta č. 113/1945 Sb., avšak bolo potrebné rozšírenie jeho pôsobnosti aj na oblasť medzinárodného zasielateľstva. V § 2 bola vyhradená jedna z najdôležitejších, kľúčových zmien, ku ktorým došlo prijatím tohto zákona. Išlo o kreováciu právomoc ministra zahraničného obchodu zriaďovať, resp. určiť tie podniky, ktoré budú môcť byť aktívne a vykonávať činnosti v oblasti zahraničného obchodu. Všeobecné vymedzenie pojmov a negatívne vymedzenie predmetov, na ktoré sa tento zákon nevzťahoval, bolo vymedzené v § 3. Takýmito predmetmi boli napríklad drahé kovy (zlato, striebro), peniaze, zmenky či poistky.⁴²

Predmetom druhého oddielu boli účinky a rozsah znárodnenia. Kľúčovým bol § 5, ktorý udeľoval ministrovi právomoc znárodniť a zoštátniť súkromné podniky, ktoré od 1. januára 1946 vykonávali činnosť v oblasti zahraničného obchodu a medzinárodného zasielateľstva.⁴³ V ustanovení § 6 bolo uvedené, že k takto znárodnenému majetku nadobudne vlastnícke právo štát, pričom v odseku 2 boli uvedené predmety, súčasti, ktorých sa znárodnenie taktiež týkalo. Predmety, ktoré podliehali znárodneniu, boli napríklad všetky budovy, zariadenia, príslušenstvo či práva podniku, vrátane všetkých licencií a certifikátov, a to aj v prípade, že tieto veci patrili niekomu inému ako vlastníkovi znárodneného podniku, ak slúžili podniku na výkon jeho činnosti. Avšak aj tu zákon pripúšťal výnimku, ktorá sa týkala konkrétne zásob a patentov, ktoré nepatrili vlastníkovi ani prevádzkovateľovi

⁴¹ § 28, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel V.

⁴² § 1 – § 4, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel I.

⁴³ § 5, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel II.

znárodneného podniku. Ak pri procese znárodnenia nastali situácie, v ktorých sa vyskytli pochybnosti o rozsahu znárodnenia, tak v takom prípade o ňom rozhodol minister.⁴⁴

Tretí oddiel bol v rámci zákona najrozsiahlejší a venoval svoju pozornosť úprave právnych pomerov prevádzkových podnikov zahraničného obchodu a medzinárodného zasielateľstva. O podnikoch, ktoré vznikli podľa § 2 musel minister zahraničného obchodu vydať podrobné predpisy, ktoré sa týkali právneho rámcu takto vzniknutého podniku. Predpisy museli obsahovať najmä predmet podnikania, pravidlá o vedení, správe a hospodárení podniku, povinnosť vedenia účtovníctva, stanovenie podmienok, za akých podnik mohol obchodovať, ale aj informácie o personálnom substráte podniku, či už išlo o zamestnancov, riaditeľa alebo členov správneho orgánu. V § 8 zákon bližšie charakterizoval právomoc ministra vykonávať zahraničný obchod vo vzťahu ku spoločnostiam, avšak taktiež sa stanovila zásada, že pokiaľ pôjde o výrobný podnik, minister zahraničného obchodu musí rozhodovať spolu s iným príslušným ministrom. Podľa § 9, zriadené podniky podľa § 2 boli samostatnými právnickými osobami a podliehali povinnosti zápisu do registru príslušného krajského súdu, v ktorého obvode mali sídlo. Nasledujúce paragrafy (konkrétne § 10 až § 15) obsahovali všeobecnú úpravu nových spoločností zriadených podľa § 2 tohto zákona. Klausula týkajúca sa náhrady za znárodnený majetok sa nachádzala v § 13, pričom takáto náhrada sa neposkytla fyzickým osobám, ktoré boli právoplatne odsúdené za zločiny spáchané do dňa znárodnenia. Ustanovenie § 15 určilo, že pôvodní zamestnanci znárodnených podnikov majú byť v novokreovaných podnikoch podľa § 2 zamestnaní a to za rovnakých podmienok, či už mzdových alebo pracovných.⁴⁵

Oddiel štyri obsahoval prechodné ustanovenia, ktoré vytyčovali zodpovednosť doterajších prevádzkovateľov podnikov, ktoré mali byť v budúcnosti znárodnené, že do uvedeného dátumu musia vykonávať svoju úlohu so starostlivosťou „dobrého hospodára“ a stanovovali povinnosť viesť správy o záležitostiach podniku, ako napríklad o jeho hospodárení. Minister mal právo dosadiť do takto fungujúceho podniku svojho splnomocnenca, ktorého úloha spočívala vo výkone dozoru nad činnosťami podniku, pričom ustanovený splnomocnenec mal právo vyjadriť svoje námietky k všetkým aktivitám

⁴⁴ § 6, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel II.

⁴⁵ § 7 – § 15, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel III.

podniku. K uvedenému malo dôjsť kvôli tomu, aby sa predišlo zbytočným poruchám a nezhodám v zahraničnom obchode.⁴⁶

Obsahom posledného piateho oddielu boli spoločné, trestné a záverečné ustanovenia. Do tejto časti bol zaradený aj už vyššie spomínaný § 28. Z § 18 vyplývala právomoc ministra zahraničného obchodu vydávať všeobecné, ale aj špeciálne príkazy podnikom vytvoreným podľa § 2 tohto zákona, pričom táto právna norma bola prevzatá z dekrétu prezidenta č. 113/1945 Sb. Minister mohol udeliť podniku povinnosť na vedenie kníh, do ktorých mal právo kedykoľvek nazerať, či povinnosť podávať správy, vysvetlenia a hlásenia, ktoré sa týkali činnosti podniku. Ustanovenie § 23 malo sankčný charakter podobne ako § 9 dekrétu prezidenta č. 113/1945 Sb.⁴⁷, avšak ustanovenia zákona č. 119/1948 Sb. obsahovali striktnnejšie a vyššie tresty. Ten, kto sa dopustil konania s úmyslom zabrániť znárodneniu, resp. zoštátneniu podniku alebo ten, kto sa snažil hocíjakým spôsobom proces znárodnenia sťažiť, dopustil sa zločinu, za ktorý mu mohla byť udelená buď peňažná sankcia až do výšky 10 miliónov vtedajších Kčs alebo nariadenie ťažkého žaláru v trvaní od jedného roka, ktoré sa však mohlo vyšplhať až na hranicu piatich rokov. Odsek 2 sa vzťahoval na tých, ktorí porušili ustanovenia tohto zákona. Toto porušenie bolo kvalifikované ako správny priestupok, za ktorý mohla byť páchatel'ovi nariadená peňažná sankcia do výšky 5 miliónov Kčs, alebo odňatie slobody na šesť mesiacov. Uvalenie jednej sankcie pritom nevylučovalo uvalenie sankcie druhej. Z odseku 3 vyplývalo, že všetky peňažné tresty, ktoré boli udelené pripadli štátu. Úmyslom „sankčného“ paragrafu bolo najmä predísť všetkým zbytočným komplikáciám, ktoré mohli nastať v súvislosti so znárodnením podnikov.⁴⁸

2.2 Výsadné spoločnosti zahraničného obchodu

Podniky, ktoré boli oprávnené vykonávať činnosť v oblasti zahraničného obchodu, sa po prijatí zákona č. 119/1948 Sb. začali označovať ako tzv. výsadné spoločnosti. K ich kreovaniu dochádzalo na základe už spomínaného § 2, uvedeného zákona. Z tohto paragrafu vyplývalo, že v oblasti zahraničného obchodu a medzinárodného zasielateľstva mohli byť

⁴⁶ § 16 – § 17, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel IV.

⁴⁷ § 9, dekrét prezidenta republiky č. 113/1945 Sb. o úprave, řízení a kontrole zahraničního obchodu.

⁴⁸ § 18 – § 29, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel V.

aktívne výhradne tie podniky, ktoré určil alebo zriadil minister zahraničného obchodu, a to konkrétne vyhláškou, ktorá bola uverejňovaná v Úradnom liste. V praxi to znamenalo, že všetky súkromné podniky, ktoré doposiaľ podnikali na úrovni zahraničného obchodu, už viac nemohli pokračovať vo výkone tejto činnosti v rámci súkromnoprávnej činnosti. Išlo o kreováciu klauzulu, ktorá podporila dominantné postavenie ministra zahraničného obchodu, pričom pri určení alebo zriadení takýchto podnikov, mal minister právomoc, resp. povinnosť rozhodnúť o ich forme, o spôsobe a rozsahu ich činnosti, a taktiež mal povinnosť stanoviť deň, od kedy budú takto kreované podniky zastávať svoju úlohu. Zriaďovanie podnikov štátneho monopolu malo byť uskutočňované postupne, a to najmä z dôvodu, aby nedošlo k narušeniu zahraničných obchodných vzťahov. V odseku 4 bola uvedená možnosť udeliť výnimku určitému podniku, aby mohol aj naďalej fungovať, a to v prípade, ak takéto prenechanie aktivít na úrovni zahraničného obchodu malo pozitívny prospech pre československé hospodárstvo.⁴⁹ Táto právomoc bola potvrdená aj v § 5, z ktorého vyplývala ministrovi zahraničného obchodu právomoc vybrať podniky, u ktorých malo dôjsť k znárodneniu.⁵⁰ Dôvodová správa pri § 5 uvádzala, že minister mal síce právomoc v odôvodnených prípadoch vyňať určitý podnik zo znárodnenia, avšak nemohlo dôjsť napr. k vyňatiu jedného celého sektoru, pretože týmto spôsobom by došlo k vylúčeniu daného sektora z celkovej účasti na zahraničnom obchode.⁵¹

Zriadené podniky podľa § 2 mali povinnosť riadiť sa pri svojej činnosti aj vládnyimi smernicami, ktoré boli vydávané na základe plánu a svoje finančné transakcie museli uskutočňovať výlučne prostredníctvom Živnostenskej banky, ktorá mala sídlo v Prahe.⁵² Toto ustanovenie však následne vyvolalo odpor zo slovenskej strany, ktorá prostredníctvom svojich hospodárskych predstaviteľov presadila, že sa mohli vytvoriť taktiež samostatné výsadné spoločnosti pre Slovensko. Tieto výsadné spoločnosti podliehali kontrole slovenskej Tatra banky, avšak po jej zániku v roku 1950, prešli právomocí výsadných spoločností pre Slovensko na tie celoštátne, ktoré mali sídlo v Prahe.⁵³ V smerniciach

⁴⁹ § 2, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel I.

⁵⁰ § 5, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel II.

⁵¹ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství.

⁵² § 4, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, oddiel I.

⁵³ HALLON, Ľudovít. Prakticky trhové spoločnosti aj v dobe totality. In *Hospodárske noviny*. [online]. [cit. 2023-01-17]. Dostupné na internete: <<https://hnonline.sk/prakticke-hn/143210-prakticky-trhove-spolocnosti-aj-v-dobe-totality>>

vydávaných vládou, ktorými sa mali zriadené podniky riadiť, sa stanovil nový systém, ktorý sa týkal zavedenia pevne stanovených cien, čo malo byť efektívnym prostriedkom na vyhnutie sa rôznym negatívnym výkyvom, a taktiež prostriedkom, ktorý mal viesť k stabilite domácich cien.⁵⁴

Činnosť výsadných spoločností, teda novokreovaných podnikov zahraničného obchodu určených pre dovoz a vývoz tovarov, sa riadila princípom odborovej špecializácie. Tento princíp znamenal, že každá výsadná spoločnosť mohla obchodovať iba s konkrétnym, určeným druhom tovaru. Taktiež na základe vytýčenej podnikovej špecializácie bolo možné vylúčenie vzájomnej konkurencie československých podnikov na úrovni svetového trhu.⁵⁵ Okrem iného, význam tovarovej špecializácie výsadných spoločností zohrával úlohu aj pri zabezpečovaní jednotného vystupovania na zahraničných či svetových trhoch, pričom jednotlivé výsadné spoločnosti mohli požívať rôzne výhody, ako napríklad množstevné zľavy z titulu vyššieho odberu v dovoze.⁵⁶

Výsadné spoločnosti mali pomerne širokú právnu úpravu, ktorou sa pri svojej činnosti riadili. V tomto období bol v Československu stále platný a účinný Obchodný zákon (Zák. čl. XXXVII/1875 o Obchodnom zákone, ktorý platil na slovenskej časti územia), rakúsky Obchodný zákonník, ktorý bol platný na území českých krajín, ako aj tzv. akciový regulatív, ktorý upravoval fungovanie akciových spoločností.⁵⁷ Ako už bolo spomenuté, minister zahraničného obchodu mal právomoc rozhodnúť o právnej forme kreovaných výsadných spoločností. Možno konštatovať, že najčastejšou formou výsadnej spoločnosti bola práve účastinná spoločnosť. Fungovanie každej z výsadných spoločností upravovali vyhlášky ministra zahraničného obchodu, ktorými došlo k ich zriadeniu, a v prípade výsadných spoločností s formou účastinnej spoločnosti i stanov.

V roku 1949 došlo k prijatiu zákona č. 243/1949 Sb. o účastinných spoločnostiach, ktorým došlo k zásadným zmenám účastinnej spoločnosti. Na vznik takejto spoločnosti bolo podľa § 3 uvedeného zákona potrebné povolenie od štátu, vypracovanie a schválenie stanov

⁵⁴ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství.

⁵⁵ BULA, Jindřich – KUBÁLEK, Jaromír. *Československý zahraničný obchod: fakty a bilancia štvrtstoročia*. Bratislava: Československá obchodná komora, 1973. s. 6.

⁵⁶ NYKRYN, Jaroslav. *Zahraniční obchod ČSSR*. Praha: Svoboda, 1988, s. 73.

⁵⁷ Celý názov akciového regulatívu znel nasledovne: Nařízení ze dne 20.9.1899, jímž vyhlašuje se regulativ pro zřizování a přeměňování akciových společností v oboru průmyslu a obchodu (akciový regulativ)

a spoločnosť musela byť nevyhnutne zapísaná do podnikového registra. Schválenie stanov a štátne povolenie bolo oprávnené udeliť príslušné ministerstvo podľa predmetu činnosti danej spoločnosti až po dohode so Štátnym plánovacím úradom.⁵⁸ Z uvedeného možno konštatovať, že celý proces založenia spoločnosti, či proces zmeny stanov podliehal tzv. povolovaciemu režimu.⁵⁹ V § 16 uvedeného zákona bola zakotvená povinnosť príslušného ministerstva na vykonávanie štátneho dozoru, ktorému podliehali všetky účastinné spoločnosti.⁶⁰ V § 5 boli uvedené podstatné náležitosti, ktoré museli byť obsiahnuté v stanovách každej spoločnosti. Išlo najmä o údaje, ktoré sa týkali názvu spoločnosti, sídla spoločnosti, predmetu činnosti, spôsobu zriadenia, výšky základného kapitálu, spôsobu konania v mene spoločnosti či zloženia orgánov a vymedzenia ich pôsobnosti. Okrem toho, § 6 stanovil povinnosť, že názov spoločnosti musel obsahovať označenie, že ide o účastinnú spoločnosť.⁶¹

V roku 1948 vykonávali činnosť v oblasti zahraničného obchodu aj národné podniky, ktoré neboli vyhláškami ministra zriaďované, ale iba určované. Vo všeobecnosti boli národné podniky v uvedenom období brané jednak ako majetok štátu, avšak súčasne im bolo priznané postavenie samostatnej právnickej osoby.⁶² S odstupom času sa na takto sformulovanú definíciu možno pozeráť so značnými pochybnosťami či nelogickosťou, keďže ako uvádza aj autorka Irena Pelikánová, išlo o dva dokopy ťažko zlučiteľné znaky. Definícia národného podniku bola jednak skoncipovaná tak, že išlo o majetok štátu, z čoho vyplýva, že samotný podnik mal byť predmetom vlastníctva, avšak na druhej strane išlo o právnickú osobu, čo podniku priznávalo postavenie právneho subjektu. Ako uvádza Irena Pelikánová, tieto podniky boli síce do istej miery osamostatnené, tým že im bola priznaná istá právna subjektivita, avšak vyhlásenie národného podniku za majetok štátu vyjadroval nesvojprávnosť daných podnikov.⁶³

⁵⁸ § 3 – § 4, zákon č. 243/1949 Sb. o účastinných spoločnostiach.

⁵⁹ PELIKÁNOVÁ, Irena. Právni úprava ekonomických vzťahů v období 1948 – 1989, její povaha a důsledky. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 436.

⁶⁰ § 16, zákon č. 243/1949 Sb. o účastinných spoločnostiach.

⁶¹ § 3 – § 6, zákon č. 243/1949 Sb. o účastinných spoločnostiach.

⁶² § 2 ods. 1, vládní nařízení č. 46/1946 Sb. kterým se vydává statut národních podniků průmyslových.

⁶³ PELIKÁNOVÁ, Irena. Právni úprava ekonomických vzťahů v období 1948 – 1989, její povaha a důsledky. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 430 – 431.

Všeobecným právnym predpisom, ktorý poskytoval právnu úpravu národným podnikom, sa stalo nariadenie vlády č. 6/1946 Sb. ktorým se vydává statut národních podniků průmyslových. Podľa tohto nariadenia vlády platilo v národných podnikoch oddelenie ručenia za záväzky podnikov štátom, pričom hlavným orgánom podniku bolo predstavenstvo, na čele ktorého stal riaditeľ s významnou právomocou zastupovania podniku navonok.⁶⁴

Na základe vyššie uvedeného možno zosumarizovať charakteristické znaky výsadnej spoločnosti, resp. akciovej spoločnosti v podmienkach zahraničného obchodu: ad 1: išlo o také spoločnosti, ktoré boli kreované výhradne na základe vyhlášok vydávanými ministrom zahraničného obchodu, ad 2: výsadná spoločnosť bola samostatnou právnickou osobou, ad 3: výsadné spoločnosti podliehali povinnosti zapísať sa do obchodného registra podľa územného obvodu, v ktorom mala spoločnosť svoje sídlo,⁶⁵ ad 4: každá výsadná spoločnosť sa riadila princípom odborovej špecializácie,⁶⁶ ad 5: išlo o spoločnosť s účastinármi, pre ktorých bola typická právomoc zúčastňovať sa na riadení spoločnosti a právomoc vykonávať kontrolu, ad 6: typickou právomocou účastinárov bolo ich hlasovacie právo, prostredníctvom ktorého mohli prejavovať svoj názor k rôznym problematikám, a zároveň ním vykonávali svoju právomoc zúčastňovať sa na riadení spoločnosti, ad 7: každá výsadná spoločnosť, resp. akciová spoločnosť mala svoje interné orgány, pričom konkrétne išlo o valné zhromaždenie, ktoré zastávalo miesto najvyššieho orgánu spoločnosti, predstavenstvo, ktorého úloha spočívala v riadení a taktiež v zastupovaní spoločnosti navonok, a dozorná rada, ktorá vykonávala najmä dozornú činnosť v spoločnosti.⁶⁷

Po roku 1948 vznikli nasledujúce výsadné spoločnosti: Chemapol, išlo o akciovú spoločnosť pre dovoz a vývoz chemických výrobkov a služieb, Československá akciová spoločnosť pre vývoz skla, Československá keramika, ktorej pôsobnosť bola zameraná výhradne na dovoz a vývoz všetkej keramiky a výrobkov z nej, spoločnosť Oleaspol, ktorej činnosť sa venovala vývozu a dovozu olejových surovín, spoločnosť Centrotex zameraná na dovoz a vývoz výrobkov odevného a textilného priemyslu, Československá spoločnosť pre

⁶⁴ § 2 – § 4, vládní nařízení č. 46/1946 Sb. kterým se vydává statut národních podniků průmyslových.

⁶⁵ § 2 a § 9, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství.

⁶⁶ BULA, Jindřich – KUBÁLEK, Jaromír. *Československý zahraničný obchod: fakty a bilancia štvrtstoročia*. Bratislava: Československá obchodná komora, 1973. s. 6.

⁶⁷ CÚTH, Juraj a kol. *Medzinárodné obchodné právo*. Bratislava: Obzor, 1983, s. 61 – 62.

vývoz chmeľu, výsadná spoločnosť PAPCO zriadená cielene pre dovoz a vývoz výrobkov z papierenského priemyslu, EXICO, ktorá bola orientovaná na dovoz a vývoz výrobkov a surovín z kožiarskeho a gumového priemyslu, spoločnosť Metalimex zameraná na vývoz a dovoz rúd / kovov, Poldi, ktorá bola sústredená na dovoz a vývoz ocele a oceľových výrobkov, Koospol, ktorá zastrešovala dovoz a vývoz všetkých poľnohospodárskych výrobkov, Centrokomise, spoločnosť orientovaná na dovoz a vývoz potravín, spoločnosť Koh-i-noor, L. & C. Hardtmuth bola zriadená pre dovoz a vývoz kancelárskych ako aj školských potrieb, Ferromet, ktorá zabezpečovala vývoz a dovoz výrobkov z hutníckeho priemyslu, Cukrex, ktorá pôsobila v oblasti obchodovania s cukrom, spoločnosť KOH-I-NOOR, ktorá pokrývala dovoz a vývoz drobného spotrebného tovaru, Československá sladovňa, spoločnosť KOVO určená pre zabezpečovanie obchodovania s kovovými či strojárskymi surovinami a výrobkami, a spoločnosť Ligna, ktorá sa venovala dovozu a vývozu dreva, ako aj rôznych drevených výrobkov.⁶⁸

Všetky vymenované výsadné spoločnosti mali právnu formu akciovej spoločnosti, a boli zriadené na základe vyhlášok, ktoré vydával minister zahraničného obchodu, pričom tieto jednotlivé vyhlášky boli uverejňované v Úradnom liste. Na území Československa boli v oblasti zahraničného obchodu popri akciových spoločnostiach aktívne i nasledujúce národné podniky: Slovenské magnezitové závody, išlo o národný podnik v Bratislave,

⁶⁸ Konkrétne išlo o tieto vyhlášky: vyhláška č. 2050/1948 Ú. l. I o „zřízení společnosti Chemapol, akciová společnost pro dovoz a vývoz chemických výrobků a surovin“, vyhláška č. 2051/1948 Ú. l. I o zřízení „Československé akciové společnosti pro vývoz skla“, vyhláška č. 2052/1948 Ú. l. I o zřízení Československé keramiky, vývozní a dovozní akciové společnosti, Praha, vyhláška č. 2053/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „Oleaspol, akciové společnosti pro dovoz a vývoz olejnatých surovin“, vyhláška č. 2054/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „Centrotex, akciová společnost pro dovoz a vývoz čs. textilního a oděvního průmyslu“, vyhláška č. 2055/1948 Ú. l. I o zřízení Československé společnosti pro vývoz chmele, akciová společnost“, vyhláška č. 2469/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „PAPCO“, československá akciová společnost pro dovoz a vývoz výrobků papírenského průmyslu, vyhláška č. 2949/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „EXICO“, akciová společnost pro dovoz a vývoz kožených a gumových výrobků a surovin, vyhláška č. 3132/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „METALIMEX, akciová společnost pro dovoz a vývoz rud, kovů a pomocných hmot“, vyhláška č. 3133/1948 Ú. l. I o zřízení „POLDI, akciové společnosti“, k dovozu a vývozu ušlechtilé oceli a výrobků z ní, vyhláška č. 3134/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „KOOSPOL, akciová společnost pro dovoz a vývoz zemědělských výrobků a potřeb“, vyhláška č. 3135/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „Centrokomise, československá akciová společnost pro dovoz a vývoz potravin“, vyhláška č. 3136/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „Koh-i-noor, L. & C. Hardtmuth, akciová společnost pro vývoz a dovoz školních a kancelářských potřeb“, vyhláška č. 3152/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „FERROMET, československá akciová společnost pro vývoz a dovoz hutnických výrobků“, vyhláška č. 3230/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „CUKREX, akciová společnost pro obchod s cukrem“, vyhláška č. 3231/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „KOH-I-NOOR, akciová společnost pro vývoz a dovoz výstrojního a drobného spotřebního zboží“, vyhláška č. 3272/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „Československé sladovny, akciová společnost“, vyhláška č. 3271/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „KOVO“, akciová společnost pro obchod s kovárenskými výrobky a surovinami, vyhláška č. 3478/1948 Ú. l. I o zřízení společnosti „Ligna, akciová společnost pro vývoz a dovoz dřeva a výrobků průmyslu dřevozpracujícího“,

ktorého činnosť bola orientovaná na vývoz a dovoz magnezitu, Československé bane, zamerané na zabezpečovanie vývozu a dovozu tuhých palív a banských výrobkov, a národný podnik Československý tabakový monopol, ktorý mohol byť ako jediný aktívny pri vývoze ako aj dovoze nielen tabaku, ale aj ostatných tabakových výrobkov.⁶⁹

Ako konkrétny príklad vyhlášky, ktorou bola zriadená výsadná spoločnosť, uvádzame vyhlášku výsadnej spoločnosti Metalimex. Spoločnosť, ktorá bola určená pre dovoz a vývoz rúd či kovov, bola zriadená konkrétne vyhláškou č. 3132/1948 Ú. l. I. Z § 1 ods. 1 vyplývalo, že daná spoločnosť sa na základe uvedenej vyhlášky zriaďovala ako akciová spoločnosť. Z ods. 2 vyplývalo, že spoločnosť Metalimex vznikla dňom, kedy nadobudla vyhláška účinnosť, pričom zápisom spoločnosti do obchodného registra malo dôjsť iba k deklaratórnemu zápisu a nie ku konštitutívnemu. Účinnosť danej vyhlášky bola naviazaná na deň jej vyhlásenia. Súčasťou vyhlášky boli aj prílohy, ktoré určovali tovar, s ktorými mohla daná spoločnosť obchodovať. Obsahom prílohy č. 1 bolo vymedzenie tovaru, s ktorým mohol obchodovať hlavný závod spoločnosti a obsahom prílohy č. 2 bolo určenie tovarov, s ktorými bol oprávnený obchodovať vedľajší závod spoločnosti. Prílohu č. 3 tvorili stanovy, ktorými sa bola daná spoločnosť bola povinná riadiť. Obsahom stanov bol spôsob zriadenia spoločnosti, ustanovenia o obchodnom mene spoločnosti v rozličných jazykoch, spôsob podpisovania za spoločnosť, predmet podnikania, údaje o sídle, ustanovenie o trvaní spoločnosti, stanovenie jazyka, v ktorom prebiehali rokovania či kapitál akciovej spoločnosti. Taktiež bol v stanovách určený spôsob, akým mohlo dôjsť k ich zmene, ustanovenia o jednotlivých orgánoch spoločnosti, ktorými boli konkrétne predstavenstvo, valné zhromaždenie a dozorná rada. Spoločnosť Metalimex mala taktiež svojho ústredného riaditeľa, ktorého vymenovával práve minister zahraničného obchodu. Rovnako mal však minister aj právo ústredného riaditeľa odvolať. Súčasťou stanov boli aj ustanovenia o členstve v orgáne, o funkčnom období členov orgánov, pôsobnosti orgánov, ich rokovaní a uznášaniaschopnosti či zodpovednosti orgánov. Stanovy obsahovali aj stručné informácie o fondoch spoločnosti, o jej účtovaní či o zamestnancoch (spôsob

⁶⁹ Konkrétne išlo o tieto vyhlášky: vyhláška č. 2956/1948 Ú. l. I o ustanovení Slovenských magnezitových závodov, národného podniku v Bratislave, k výhradnému prevádzaniu vývozu a dovozu magnezitu, vyhláška č. 3270/1948 Ú. l. I o určení Československých dolů, národného podniku v Praze, k výhradnému provozování vývozu a dovozu pevných paliv, tuhy a některých báňských výrobků, a vyhlášku č. 3403/1948 Ú. l. I o určení Československého tabákového monopolu v Praze k výhradnímu provozování vývozu a dovozu tabáku a tabákových výrobků.

odmeňovania, povinnosť mlčanlivosti).⁷⁰ Uvedené náležitosti, ktoré obsahovala vyhláška, ktorou došlo k zriadeniu spoločnosti Metalimex, boli obsiahnuté taktiež vo všetkých ostatných vyhláškach, ktorými dochádzalo k zriaďovaniu ďalších výsadných spoločností. Ako už bolo zmienené, každá z výsadných spoločností, ktoré mala formu akciovej spoločnosti, mala aj svoje vlastné stanovy, ktoré boli pre jej fungovanie určujúcimi.

2.3 Zmena výsadných spoločností na podniky zahraničného obchodu

Po roku 1948 existovali na úseku zahraničného obchodu v Československu špecifické subjekty zahraničného obchodu, tzv. výsadné spoločnosti, ktoré mali väčšinou formu akciových spoločností. Tieto subjekty však neobstáli dlho a od 1. októbra 1953 došlo k ich transformácií na tzv. podniky zahraničného obchodu. K tejto transformácii dochádzalo tiež na základe vyhlášok ministra zahraničného obchodu, ktoré boli uverejňované rovnako v Úradnom liste. Pre československú právnu úpravu išlo o úplne nový typ spoločnosti a zmieňované podniky boli klasifikované ako *sui generis*, teda podniky svojho druhu.⁷¹ Možno konštatovať, že v tomto období nedošlo iba k premene dovtedy existujúcich výsadných spoločností na podniky zahraničného obchodu, ale došlo tiež ku kreovaniu úplne nových podnikov, ktoré predtým neexistovali.

Pre podniky zahraničného obchodu bolo typické, že ručili za svoje záväzky voči tretím stranám výhradne celým svojim majetkom. Z uvedeného vyplýva, že takýto podnik bol oprávnený mať svoj vlastný majetok, s ktorým bol oprávnený hospodáriť (nie iba vykonávať operatívnu správu ako to bolo typické pre národné podniky), pričom výška základného majetku bola stanovená vo vyhláške ministra pevnou sumou.⁷² Išlo o doposiaľ nepoznaný, nový typ právnickej osoby v ČSR, pričom ľudia na čele takéhoto podniku, jeho pracovníci či štát za záväzky podniku nezodpovedali vôbec. Tento nový typ spoločnosti sa taktiež riadil princípom centrálne plánovaného zahraničného obchodu a jeho úlohou bolo sledovať vytýčené ciele pri budovaní „novej socialistickej spoločnosti“.⁷³

⁷⁰ Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 3132/1948 Ú. l. I. o zřízení společnosti „METALIMEX, akciová společnost pro dovoz a vývoz rud, kovů a pomocných hmot“.

⁷¹ CÚTH, Juraj a kol. *Medzinárodné obchodné právo*. Bratislava: Obzor, 1983, s. 59 – 60.

⁷² Tamže, s. 60.

⁷³ BULA, Jindřich – KUBÁLEK, Jaromír. *Československý zahraničný obchod: fakty a bilancia štvrtstoročia*. Bratislava: Československá obchodná komora, 1973. s. 15 – 17.

Podľa doposiaľ uvedeného možno zosumarizovať charakteristické znaky typické pre novovytvorené podniky zahraničného obchodu a to nasledovne: ad 1: išlo o podnik, ktorý bol klasifikovaný ako samostatná právnická osoba *sui generis* s povinnosťou na zápis do podnikového registra podľa sídla podniku, ad 2: podnik zahraničného obchodu mal úplne oddelenú majetkovú zodpovednosť za svoje záväzky, čo znamenalo, že štát neručil za záväzky podnikov, rovnako ako podniky nezodpovedali za záväzky štátu, ad 3: ak mal podnik vlastnícke právo k nehnuteľnosti, podliehal povinnosti na zápis do pozemkovej knihy, ad. 4: na čele podniku zahraničného obchodu stál generálny riaditeľ, ktorého do funkcie vymenúval, ale aj odvolával minister zahraničného obchodu, pričom funkcia zástupcu generálneho riaditeľa mala označenie námestníka (ktorý bol taktiež menovaný do funkcie ministrom)⁷⁴, ad. 5: ak chcel podnik uskutočniť majetkový prevod či už s iným podnikom zahraničného obchodu alebo s národným podnikom, musel sa takýto prevod uskutočniť prostredníctvom kúpnej zmluvy a tiež odplatného prevodu, ad. 6: podniky zahraničného obchodu vznikali podľa potreby obchodovania s jednotlivými konkrétnymi komoditami, ktoré zaväzovali ich činnosť a mohli sa venovať výlučne dovozu alebo vývozu tejto určenej komodity.⁷⁵

V roku 1950 došlo k zrušeniu predchádzajúcej obchodnoprávnej úpravy, čo malo za následok, skresanie právnej úpravy aj podnikov zahraničného obchodu. Síce sa podniky zahraničného obchodu riadili prioritne vyhláškami, ktorými boli kreované, tieto vyhlášky boli nepostačujúce, spravidla veľmi stručné, pričom niektoré neobsahovali ani stanovy, ktoré by mohli bližšie určiť spôsob riadenia týchto subjektov.

V roku 1953 došlo k transformácii pôvodných výsadných spoločností, na podniky zahraničného obchodu v prípade týchto spoločností: Metalimex, Jablonex, Centrotex, Chemapol, podnik Československá keramika, Artia, ktorej činnosť bola určená pre dovoz a vývoz všetkých kultúrnych statkov, Skloexport, ktorý sa zameriaval na vývoz skla, spoločnosti Ligna, Koospol, Ferromet, Kooh-i-noor, Centrokomise, Kovo, Motokov, ktorého úlohou bolo zastrešiť dovoz a vývoz vozidiel a rôznych výrobkov z kovového priemyslu, Čechofracht, ktorý pokrýval celú námornú dopravu Československa

⁷⁴ Pre podniky zahraničného obchodu bolo typické, že na ich čele stál iba jeden subjekt, generálny riaditeľ, čo znamenalo zmenu z kolektívneho vedenia na vedenie jedno-osobové.

⁷⁵ CÚTH, Juraj a kol. *Medzinárodné obchodné právo*. Bratislava: Obzor, 1983, s. 60 – 61.

a Československá akciová spoločnosť pre medzinárodné zasielateľstvo.⁷⁶ Všetky uvedené spoločnosti začali po ich transformácii vykonávať svoju činnosť ako nové subjekty, a to podniky zahraničného obchodu.

Jednotlivé vyhlášky ministra boli veľmi stručné a obsahovali iba základné náležitosti. Ako príklad môžeme bližšie priblížiť vyhlášku č. 295/1953 Ú. l., ktorou došlo k premene pôvodnej výsadnej spoločnosti Metalimex na podnik zahraničného obchodu. Hneď v prvom paragrafe bola uvedená premena spoločnosti, pričom k nej došlo bez likvidácie. Meno podniku muselo obsahovať označenie, že ide o podnik zahraničného obchodu, a taktiež bolo vo vyhláške určené sídlo podniku. Paragraf 2 upravoval predmet podnikania, pričom jednotlivé druhy tovarov, s ktorými sa malo obchodovať mal určiť minister zahraničného obchodu zvláštnym opatrením. Vyhláška ďalej obsahovala, že zmenený podnik je samostatnou právnickou osobou, pričom došlo k oddeleniu ručenia štátu za záväzky podniku a k stanoveniu, že podnik môže vlastniť svoj vlastný majetok. Okrem toho vyhláška obsahovala pár ustanovení o riaditeľovi podniku a údaje o výške základného

⁷⁶ Konkrétne týmito vyhláškami: vyhláška č. 295/1953 Ú. l. o preměně společnosti Metalimex, akciové společnosti pro dovoz a vývoz rud, kovů a pomocných hmot, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 296/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Jablonex, československé akciové společnosti pro vývoz jabloneckého zboží, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 297/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Centrotex, československé akciové společnosti pro dovoz a vývoz textilního a koženého zboží, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 298/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Chemapol, akciové společnosti pro dovoz a vývoz chemických výrobků a surovin, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 299/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Československá keramika, vývozní a dovozní akciové společnosti, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 300/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Artia, československé společnosti pro dovoz a vývoz kulturních statků, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 301/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Skloexport, československé akciové společnosti pro vývoz skla, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 302/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Ligna, akciové společnosti pro vývoz a dovoz dřeva a výrobků průmyslu dřevozpracujícího a papírenského, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 303/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Koospol, akciové společnosti pro dovoz a vývoz zemědělských výrobků a potřeb, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 304/1953 Ú. l. o o přeměně společnosti Ferromet, československé akciové společnosti pro dovoz a vývoz hutnických výrobků, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 305/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Koh-i-noor, akciové společnosti pro vývoz a dovoz výstrojního a drobného spotřebního zboží, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 306/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Centrokomise, československé akciové společnosti pro dovoz a vývoz potravin, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 307/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Kovo, akciové společnosti pro dovoz a vývoz výrobků přesného strojírenství, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 308/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Motokov, akciové společnosti pro dovoz a vývoz vozidel a výrobků lehkého kovového průmyslu, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 309/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Čechofracht, československé akciové společnosti pro námořní dopravu, na podnik pro zahraniční obchod, vyhláška č. 310/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Československé akciové společnosti pro mezinárodní zasilatelství na podnik pro zahraniční obchod.

Na základě vyhlášek, které boli označované čísly od 295.-310. dochádzalo k premene akciových spoločností na podniky zahraničného obchodu.

imania v Kčs. Paragraf 8 obsahoval zrušovaciú klauzulu, ktorou došlo k zrušeniu všetkých predchádzajúcich predpisov, ktoré odporovali tejto vyhláške.⁷⁷

Ako už bolo zmienené, v roku 1953 došlo nielen k premene výsadných spoločností na podniky zahraničného obchodu, ale taktiež aj ku kreovaniu úplne nových podnikov zahraničného obchodu. Medzi novovzniknuté podniky zahraničného obchodu patrili nasledujúce podniky: Technoexport, ktorého pôsobnosť bola určená pre dovoz a vývoz priemyselných celkov, podnik Strojexport zriadený výhradne pre vývoz strojov a priemyselných zariadení a podnik Strojimport, ktorý bol naopak zriadený výhradne pre dovoz strojov a priemyselných zariadení.⁷⁸

Popri pôvodne výsadných spoločnostiach s formou akciovej spoločnosti, ktoré sa premenili na podniky zahraničného obchodu či úplne nových podnikoch zahraničného obchodu, vo svojej činnosti v oblasti zahraničného obchodu pokračovali taktiež aj národné podniky. Prijatím zákona č. 103/1950 Sb. o národných podnikoch priemyslových, ktorým došlo k nahradeniu vládneho nariadenia č. 6/1946 Sb. ktorým sa vydáva statut národných podniků priemyslových, však došlo k zmene chápania národného podniku. Podľa uvedeného zákona išlo stále o právnické osoby, avšak zákon už výslovne neuvádzal, že národný podnik bol vlastníctvom štátu.⁷⁹ Ustanovenie § 10 ods. 1 uvedeného zákona uvádza nasledovné: *„Vlastníkem majetku národního podniku je stát; národnímu podniku je takový majetek svěřen do správy. Ve věcech tohoto majetku národní podnik vystupuje a jedná vlastním jménem“*⁸⁰ Z tohto vyplýva, že národné podniky nevlastnili svoj vlastný majetok, ale mali ho iba v tzv. operatívnej správe. V praxi to znamenalo, že majetok podnikov patrilo do vlastníctva štátu, avšak národné podniky s ním mohli hospodáriť pri výkone svojej činnosti. V spomenutom zákone, konkrétne v § 11 ods. 1 bolo uvedené aj obmedzenie, ktoré sa týkalo

⁷⁷ Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 295/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Metalimex, akciové společnosti pro dovoz a vývoz rud, kovů a pomocných hmot, na podnik pro zahraniční obchod.

⁷⁸ Konkrétne týmito vyhláškami: vyhláška č. 311/1953 Ú. l. o zřízení Technoexportu, podniku zahraničního obchodu pro vývoz průmyslových celků, vyhláška č. 312/1953 Ú. l. o zřízení Strojexportu, podniku zahraničního obchodu pro vývoz strojů a strojního zařízení, vyhláška č. 313/1953 Ú. l. o zřízení Strojimportu, podniku zahraničního obchodu pro dovoz strojů a průmyslových zařízení

Vyhlášky č. 311 – 314 Ú. l. už kreovali nové podniky zahraničného obchodu.

⁷⁹ PELIKÁNOVÁ, Irena. Právní úprava ekonomických vztahů v období 1948 – 1989, její povaha a důsledky. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 431 – 432.

⁸⁰ § 10 ods. 1, zákon č. 103/1950 Sb. o národních podnikách průmyslových.

zákazu scudzovania majetkových častí podniku, ktoré boli určené na trvalé užívanie podnikom.⁸¹

⁸¹ § 11 ods. 1, zákon č. 103/1950 Sb. o národných podnikoch průmyslových.

3 FUNGOVANIE TZV. VÝSADNEJ SPOLOČNOSTI, RESP. PODNIKU ZAHRANIČNÉHO OBCHODU NA PRÍKLADE ČESKOSLOVENSKEJ KERAMIKY A SLOVENSKÝCH MAGNEZITOVÝCH ZÁVODOV

Zriadenie výsadnej spoločnosti, Československej keramiky, nachádzalo svoj právny základ vo vyhláske ministra zahraničného obchodu č. 2052/1948 Ú. 1. I, z dňa 31. júla 1948.⁸² Československá keramika bola zriadená vo forme akciovej spoločnosti so sídlom v Prahe. Hlavným predmetom činnosti výsadnej spoločnosti bolo zabezpečenie dovozu a vývozu predmetov, ktoré boli určené v Prílohe I. vyhlášky č. 2052/1948 Ú. 1. I. Takýmito predmetmi boli materiály ako sadra, piesok, kaolín či bauxit, ako aj rôzne hrnčiarске nádoby, obkladačky, dlaždice, či výrobky z porcelánu. Vyhradené jedinečné právo vývozu bolo zakotvené v § 2 uvedenej vyhlášky, pričom na svoju prevádzku uvedený podnik nepotreboval žiadne ďalšie oprávnenia, povolenia či štátne schválenia, ktoré by boli potrebné na výkon tejto činnosti podľa osobitných právnych predpisov, pretože mu boli priznané už samotnou vyhláškou ministra.⁸³

Súčasťou zriaďovacej vyhlášky bola okrem Prílohy I. aj Príloha II., ktorá v sebe zahŕňala stanovy, ktorými sa Československá keramika musela riadiť. V úvode stanov bol uvedený celý názov akciovej spoločnosti až v desiatich jazykoch, ako aj spôsob podpisovania za podnik. Obsahom § 3 bola bližšia špecifikácia predmetu podnikania spoločnosti. Orientácia spoločnosti bola sústredená na vývoz všetkého keramického tovaru, vrátane polotovarov či surovín, pričom v tomto paragrafe bolo znovu zdôraznené výhradné právo na prevádzkovanie zahraničného obchodu. Československá keramika disponovala právomocou zriaďovať si pobočky na území Československa, ako aj v zahraničí, čo však podliehalo schváleniu ministrom zahraničného obchodu a ministrom financií.⁸⁴

Nasledujúce paragrafy stanov obsahovali informácie o výške akciového kapitálu spoločnosti, o akciách samotných, ako aj o možnosti zmeniť stanovy. Sústavu orgánov Československej keramiky tvoril ústredný riaditeľ, predstavenstvo, valné zhromaždenie, ako

⁸² Úplný názov vyhlášky: vyhláška č. 2052/1948 Ú. 1. I o zřízení Československé keramiky, vývozní a dovozní akciové společnosti, Praha.

⁸³ § 1 – § 6, Příloha I., vyhláška č. 2052/1948 Ú. 1. I o zřízení Československé keramiky, vývozní a dovozní akciové společnosti, Praha.

⁸⁴ § 2 – § 4, Příloha II., vyhláška č. 2052/1948 Ú. 1. I o zřízení Československé keramiky, vývozní a dovozní akciové společnosti, Praha.

aj dozorná rada. Paragrafy 12 až 15 opisovali spôsob menovania a odvolávania členov predstavenstva, zakotvovali právomoc predstavenstva zriaďovať si výkonný výbor, ako aj dôvody, pre ktoré dochádzalo k zániku členstva v predstavenstve či vylúčenie osôb, ktoré nemohli byť členom predstavenstva, ako ani náhradníkom.⁸⁵ Dĺžka jeho funkčného obdobia predstavovala tri roky, pričom základné úlohy predstavenstva boli uvedené v § 16.⁸⁶ Priebeh schôdze predstavenstva ako aj spôsob uznášaniaschopnosti bol vyjadrený v § 17 a v § 18. Členovia predstavenstva boli osobne zodpovední za výkon svojej funkcie, ktorú mali vykonávať v súlade s princípom starostlivosti riadneho hospodára. V nasledujúcich paragrafoch bolo podobným spôsobom upravené fungovanie dozornej rady a valného zhromaždenia.⁸⁷ Významnú úlohu v sústave orgánov podniku Československej keramiky zohrával ústredný riaditeľ, ktorý stál na jeho čele a do funkcie bol menovaný samotným ministrom.⁸⁸

Stanovy spoločnosti spolu so zriaďovacou vyhláškou boli základnými prameňmi, o ktoré sa opieralo celé fungovanie podniku zahraničného obchodu. Stanovy v sebe obsahovali aj ustanovenia, ktoré sa venovali spôsobu, akým podnik viedol účtovníctvo, ustanovenia o zamestnancoch spoločnosti, o fondoch, spôsobe vedenia založených pobočiek, či o záväzku mlčanlivosti zamestnancov a členov orgánov.⁸⁹

V roku 1953 došlo na území Československa prijatím vyhlášky č. 299/1953 Ú. l.⁹⁰ k premene výsadnej spoločnosti na podnik zahraničného obchodu.

⁸⁵ Členom predstavenstva nemohol byť napríklad ten, kto sa nachádzal v konkurze, stratil volebné práva, bol manželom alebo príbuzným riaditeľa spoločnosti, alebo bol členom zákonodarného či vládneho zboru.

⁸⁶ Medzi hlavné povinnosti, ako aj úlohy predstavenstva patrilo napr. schvaľovanie obchodného a investičného plánu, predkladanie a schvaľovanie ročnej uzávierky, prejednávanie a schvaľovanie správy ústredného riaditeľa, uznávanie sa v otázke zriadenia pobočky spoločnosti.

⁸⁷ § 7 – § 23, Príloha II., vyhláška č. 2052/1948 Ú. l. I o zřízení Československé keramiky, vývozní a dovozní akciové společnosti, Praha.

⁸⁸ Pri skúmaní náplne práce ústredného riaditeľa Československej keramiky ju možno upriamiť na rozhodovanie o správe celej spoločnosti, zastupovanie spoločnosti smerom navonok, či rozhodovanie o záležitostiach obchodnej, ako aj technickej povahy, pričom za výkon svojej funkcie sa zodpovedal priamo ministrovi zahraničného obchodu.

⁸⁹ § 26 – § 32, Príloha II., vyhláška č. 2052/1948 Ú. l. I o zřízení Československé keramiky, vývozní a dovozní akciové společnosti, Praha.

⁹⁰ Úplný názov vyhlášky: vyhláška č. 299/1953 Ú. l. o přeměně společnosti Československá keramika, vývozní a dovozní akciové společnosti, na podnik pro zahraniční obchod.

Slovenské magnezitové závody boli národným podnikom, ktorého dôležitosť narastala s postupným vývojom magnezitového priemyslu, naprieč celou Európou. Neustále rastúcimi požiadavkami, ktoré boli kladené na hutnícky a oceliarsky priemysel (napr. potreba rozvíjania železníc, stavieb mostov, rozširovanie námornej dopravy), sa magnezit dostal do popredia. Magnezit zohrával veľmi významnú úlohu najmä z dôvodu jeho vlastností, ktorými boli vysoká odolnosť či žiaruvzdornosť.⁹¹ Na Slovensku do roku 1948 došlo k vzniku, ako aj k zániku viacerých magnezitových závodov, pričom možno konštatovať, že v priebehu tohto vývoja sa spracovanie magnezitu stalo akousi tradíciou.⁹² Dôvodom bol možno aj fakt, že v rámci celého Československa, sa ložiská magnezitu nachádzali výhradne na slovenskej časti územia.⁹³

V roku 1945 prebehla v oblasti magnezitového priemyslu prvá vlna znárodnenia, prijatím znárodňovacieho dekrétu prezidenta č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, na základe ktorého došlo k znárodneniu niekoľkých magnezitových závodov naprieč Slovenskom.⁹⁴ Následne došlo k založeniu národného podniku s názvom Slovenské magnezitové závody, n. p., ktorý mal sídlo v Bratislave a boli do neho včlenené majetkové podstaty ostatných znárodnených podnikov. V dôsledku vojny zaniklo naše predchádzajúce členstvo v magnezitovom karteli Európy, čo malo zásadný vplyv na obchodnú politiku podnikov. SMZ stratili svoje tradičné odbytové kontakty, čo sa premietlo do stanovenia prioritnej, neľahkej úlohy vybudovať si novú predajnú stratégiu smerom do vnútra, ako aj smerom navonok.⁹⁵ V tomto období mali v Prahe SMZ predajnú kanceláriu, odkiaľ podnik celú činnosť na úseku zahraničného obchodu realizoval ešte pod svojím vlastným menom. Bolo tomu tak z toho dôvodu, že v oblasti zahraničného obchodu sa monopol štátu ešte v plnej miere neuplatňoval.⁹⁶

⁹¹ Magnezit nachádzal svoje využitie nielen v hutníckom priemysle, ale taktiež v cementárskom, strojárskom a sklárskom priemysle, ako aj v priemyselnom odvetví farebnej metalurgie.

⁹² MARKOVIČ, Ján – AUGUSTÍN, Ján. *Slovenské Magnezitové závody, n. p., Košice*. Bratislava: Obzor, 1972, s. 21 – 23.

⁹³ Tamže, s. 41.

⁹⁴ § 1 č. 9), dekrét č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

⁹⁵ MARKOVIČ, Ján – AUGUSTÍN, Ján. *Slovenské Magnezitové závody, n. p., Košice*. Bratislava: Obzor, 1972, s. 76 – 81.

⁹⁶ MARKOVIČ, Ján – AUGUSTÍN, Ján. *Slovenské Magnezitové závody, n. p., Košice*. Bratislava: Obzor, 1972, s. 207.

Vyhláškou č. 2956/1948 Ú. 1. I⁹⁷ došlo k udeleniu výhradného práva na vývoz a dovoz magnezitu Slovenskému magnezitovému záводу. Udelené oprávnenie nadobudlo účinnosť 1. decembra 1948, pričom § 2 vymedzoval tovary, ktorých sa udelené oprávnenie týkalo a následne vyhláškou č. 3300/1948 Ú. 1. I došlo ešte k rozšíreniu týchto tovarov. Na čele organizačnej štruktúry národného podniku stál riaditeľ, pričom došlo k vytvoreniu tzv. výsadného odboru, ktorý mal na starosti všetky úkony spojené s dovozom ako aj s vývozom. Na čele výsadného odboru stál tiež riaditeľ, ktorý bol do funkcie menovaný a odvolávaný riaditeľom národného podniku, na čo však bolo potrebné schválenie ministra.⁹⁸ Zo začiatku bola činnosť výsadného odboru veľmi prospešná a dosahovala výborne výsledky, neskôr v roku 1950, však bola obmedzená z dôvodu uvaleného zákazu vývozu výrobkov z magnezitu do „kapitalistických krajín“. Týmto zákazom došlo k výraznému zmenšeniu úloh odboru, pričom napokon došlo k jeho úplnému odčleneniu do podniku zahraničného obchodu, do Československej keramiky.⁹⁹

V priebehu roka 1949 došlo na základe rozhodnutia ministra priemyslu k zmene sídla národného podniku z Bratislavy do Lovinobane. V priebehu nasledujúcich rokov došlo k ďalším zmenám, ktoré sa týkali znárodňovania ďalších podnikov s obdobným predmetom činnosti a ich začleňovania, prípadne vyčleňovania z národného podniku. Týmto sa neustále menila majetková podstata podniku. V roku 1949 došlo tiež k významnému míľniku, ktorým bolo uznanie magnezitu za vyhradený nerast a určenie, že ťažba magnezitu sa považuje za banícku prácu. Týmto sa zlepšila sociálna stránka zamestnancov Slovenského magnezitového závodu, pretože získali všetky „výhody“, ktoré boli priznané pracovníkom baní. Zmena sa dotkla napríklad lepšieho dôchodkového zabezpečenia, ktorého výška bola určovaná podľa počtu odpracovaných rokov pri ťažbe magnezitu. Najmä v rokoch 1951 – 1952 došlo k rozdeleniu národného podniku na viacero menších z dôvodu veľkej náročnosti jeho riadenia.¹⁰⁰

⁹⁷ Vyhláška č. 2956/1948 Ú. 1. I o ustanovení Slovenských magnezitových závodov, národného podniku v Bratislave, k výhradnému prevádzaniu vývozu a dovozu magnezitu.

⁹⁸ § 1 – § 5, vyhláška č. 2956/1948 Ú. 1. I o ustanovení Slovenských magnezitových závodov, národného podniku v Bratislave, k výhradnému prevádzaniu vývozu a dovozu magnezitu.

⁹⁹ MARKOVIČ, Ján – AUGUSTÍN, Ján. *Slovenské Magnezitové závody, n. p., Košice*. Bratislava: Obzor, 1972, s. 81 – 82.

¹⁰⁰ MARKOVIČ, Ján – AUGUSTÍN, Ján. *Slovenské Magnezitové závody, n. p., Košice*. Bratislava: Obzor, 1972, s. 81 – 83.

V roku 1958 došlo k zlúčeniu národných podnikov,¹⁰¹ ktoré sa zaoberali ťažbou a spracovaním magnezitu do jedného veľkého podniku, konkrétne išlo o Slovenské magnezitové závody, n. p. Košice. Novo vytvorený národný podnik so sídlom v Košiciach bol určený za základný závod, popri ktorom fungovalo ďalších 8 závodov.¹⁰² Tento podnik prevzal zodpovednosť za všetky záväzky predošlých podnikov, ako aj zodpovednosť za uspokojenie potrieb, ktoré boli kladené na hutnícky priemysel.¹⁰³

Vzťah medzi Slovenským magnezitovým závädom, n. p. a podnikom zahraničného obchodu Československou keramikou, bol ovplyvnený uplatňovaním monopolu štátu na úseku zahraničného obchodu po roku 1948. Vzájomný vzťah medzi týmito dvoma subjektami bol upravený na základe zmlúv. Išlo prevažne o kontrakty hospodárskej povahy, ktoré určovali, aké výrobky s cieľom následného predaja, nakupovala Československá keramika ako predajný podnik od výrobného podniku, ktorým bol SZM.¹⁰⁴ Postupným vývojom dochádzalo k zlepšovaniu spolupráce medzi národným (výrobným) podnikom a podnikom zahraničného obchodu, ktorý aj naďalej sprostredkoval produkty magnezitového priemyslu smerom do zahraničia. Celý magnezitový priemysel zaznamenal veľkú prosperitu, a bývalý minister zahraničného obchodu na vnútroštátnej úrovni, poukazoval na výborný vzťah medzi Slovenským magnezitovým závädom a Československou keramikou.¹⁰⁵

¹⁰¹ Konkrétne išlo o tieto podniky: Magnezitové huty a bane, n. p. v Lubeníku, Stredoslovenské keramické závody, n. p. Kalinovo a Slovenské magnezitové závody, n. p. v Lovinobani.

¹⁰² Išlo o závody v Lubeníku, Jelšave, Hačave, Kalinove, Lovinobani, Kunovej Teplici a Banskej Belej.

¹⁰³ MARKOVIČ, Ján – AUGUSTÍN, Ján. *Slovenské Magnezitové závody, n. p., Košice*. Bratislava: Obzor, 1972, s. 89 – 91.

¹⁰⁴ Tamže, s. 208.

¹⁰⁵ Tamže, s. 208.

ZÁVER

V našej záverečnej práci sa nám podarilo naplniť cieľ, ktorým bolo komplexnejšie zhrnúť a priblížiť problematiku znárodnenia zahraničného obchodu v Československu po roku 1948. Na začiatku práce, v prvej kapitole, bolo dôležité pripomenúť aspoň niekoľko kľúčových udalostí, ktoré predchádzali samotným procesom po tzv. víťaznom februári, aby problematika znárodnenia „prirodzene“ nadväzovala. V druhej kapitole sme priblížili samotný proces znárodnenia, pre ktorý sme využili kľúčový právny prameň, zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, ktorý bol prijatý práve pre oblasť zahraničného obchodu. Pri jeho detailnejšom priblížení sme poukázali na viaceré zmeny, ktoré nastali prijatím tohto právneho predpisu. V poslednej, tretej kapitole sme sa zamerali na opísanie vzťahu subjektov zahraničného obchodu, ktoré sa vyskytovali na našom území v danom období, a bez ktorých by nebolo možné zabezpečiť vývoz, ako ani dovoz širokej škály tovarov a služieb.

Pri zostavovaní našej záverečnej práce sme okrem ďalších rôznorodých právnych predpisov, pracovali s dobovou sekundárnou literatúrou, avšak pri písaní práce sme využili aj novodobejšie pohľady autorov k preberanej téme zo súčasnejšej literatúry. Veľmi dôležité je spomenúť, že sme tiež využili primárne pramene v podobe vyhlášok ministra zahraničného obchodu, ktoré boli uverejňované v Úradnom liste, a z ktorých sme vychádzali najmä pri opisovaní spôsobu kreovania a fungovania jednotlivých subjektov zahraničného obchodu.

Pri písaní záverečnej práce, sme sa stretli aj s niekoľkými ťažkosťami, z ktorých by sme chceli spomenúť aspoň nasledovné. Problematickou súčasťou písania práce bolo náročné vyhľadávanie sekundárnej literatúry k subjektom zahraničného obchodu. Väčšina literárnych diel opisovala znárodnenie ako celok, prípadne v nich boli vymenované jednotlivé subjekty zahraničného obchodu a spôsob ich kreovania, avšak reálny spôsob fungovania subjektov zahraničného obchodu bol veľmi ťažko zistiteľný. Ďalšiu ťažkosť predstavovala, podľa nášho názoru zásadná nezrovnalosť spočívajúca v skutočnosti, že autori viacerých literárnych diel vo svojich prácach uvádzajú, že k zmene výsadných spoločností na podniky zahraničného obchodu, došlo v praxi už v roku 1952, napriek tomu, že podľa vyhlášok k tejto zmene došlo až v roku 1953. V tomto vidíme dosť výrazný nesúlad a potrebné objasnenie. Za ťažiskový problém skúmanej témy však považujeme to, že v období po roku 1953 narážame na absenciu právnej úpravy, ktorá by sa vzťahovala na

novokreované podniky zahraničného obchodu. Je pre nás doposiaľ nerozlúštenou záhadou, akým spôsobom bol riadený zahraničný obchod ako celok v danom období.

Keď si budúci čitateľ prečíta našu bakalársku prácu, malo by mu byť dostatočne objasnené, akým spôsobom u nás pred niekoľkými rokmi fungovala práve táto oblasť národného hospodárstva, s poukázaním na atribúty, ktoré v súčasnosti berieme možno samozrejme, avšak nebolo tomu vždy tak.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene:

Dekrét prezidenta republiky č. 63/1945 Sb., o Hospodářské radě.

Dekrét prezidenta republiky č. 101/1945 Sb. o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského.

Dekrét prezidenta republiky č. 113/1945 Sb. o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu.

Důvodová zpráva k osnově zákona o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství.

Košický vládní program.

Ústavný zákon č. 192/1946 Sb. o dvouletém hospodářském plánu.

Vládní nařízení č. 46/1946 Sb. kterým se vydává statut národních podniků průmyslových.

Vyhláška ministra zahraničního obchodu č. 2052/1948 Ú. 1. I o zřízení Československé keramiky, vývozní a dovozní akciové společnosti, Praha.

Vyhláška ministra zahraničního obchodu č. 2956/1948 Ú. 1. I o ustanovení Slovenských magnezitových závodov, národného podniku v Bratislave, k výhradnému prevádzaniu vývozu a dovozu magnezitu.

Vyhláška ministra zahraničního obchodu č. 3132/1948 Ú. 1. I o zřízení společnosti „METALIMEX, akciová společnost pro dovoz a vývoz rud, kovů a pomocných hmot“.

Zákon č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství.

Zákon č. 103/1950 Sb. o národních podnicích průmyslových.

Literárne zdroje:

ADAMOVICOVÁ, Rimma. *Zahraničný obchod Československa so Sovietskym zväzom a jeho význam pre rozvoj národného hospodárstva*. Bratislava: Vysoká škola ekonomická, 1973. 78 s.

- BEŇA, Jozef. *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2001. 391 s. ISBN 80-8055-477-3.
- BULA, Jindřich – KUBÁLEK, Jaromír. *Československý zahraničný obchod: fakty a bilancia štvrtstoročia*. Bratislava: Československá obchodná komora, 1973. 107 s.
- BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. Praha: Svoboda, 1967. 650 s.
- CÚTH, Juraj a kol. *Medzinárodné obchodné právo*. Bratislava: Obzor, 1983. 280 s.
- ČERNÁK, Tomáš. Postavy slovenského (bratislavského) februára 1948. In SYRNÝ, Marek a kol. *Slovensko a Európa v roku 1948*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, 2018, s 76 – 89. ISBN 978-80-89514-56-4.
- GROSPÍČ, Jiří – CHOVANEC, Jaroslav – VYSOKAJ, Juraj. *Košický vládni program – program budování lidově demokratického Československa*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. 150 s.
- HALLON, Ľudovít – SABOL, Miroslav – PALISOVÁ, Anna. *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944 – 1948*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2011. 276 s. ISBN 978-80-89396-14-6.
- KUKLÍK, Ján. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium, 2010. 444 s. ISBN 978-80-87284-12-4.
- LONDÁK, Miroslav. Február 1948, zmena ekonomického systému a Slovensko. In PODOLEC, Ondrej. *Február 1948 a Slovensko: zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 485 – 501. ISBN 978-80-89335-07-7.
- MARKOVIČ, Ján – AUGUSTÍN, Ján. *Slovenské Magnezitové závody, n. p., Košice*. Bratislava: Obzor, 1972. 368 s. ISBN 68-014-72.
- MICHNÍK, Ľubomír. *Zahraničný obchod*. Bratislava: Sprint, 1996. 171 s. ISBN 88-88848-00-8.
- NYKRYN, Jaroslav. *Zahraniční obchod ČSSR*. Praha: Svoboda, 1988. 382 s.
- PELIKÁNOVÁ, Irena. Právní úprava ekonomických vztahů v období 1948 – 1989, její povaha a důsledky. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 428 – 456. ISBN 80-246-0863-4.

SABOL, Miroslav. Konštituovanie povojnovej ekonomickej sústavy a príprava dvojročného hospodárskeho plánu. In SOKOLOVIČ, Peter a kol. *Roky prelomu*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta, 2015, s. 676 – 696. ISBN 978-80-8105-643-7.

TKÁČ, Marián. Február 1948 a transformácia bankovníctva. In PODOLEC, Ondrej. *Február 1948 a Slovensko: zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 502 – 518. ISBN 978-80-89335-07-7.

Internetové zdroje:

HALLON, Ľudovít. Povojnová ekonomika Slovenska ako zrkadlo politiky. In *Slovo*. [online]. [cit. 2022-11-24]. Dostupné na internete: <<https://www.noveslovo.sk/node/13554>>

HALLON, Ľudovít. Prakticky trhové spoločnosti aj v dobe totality. In *Hospodárske noviny*. [online]. [cit. 2023-01-17]. Dostupné na internete: <<https://hnonline.sk/prakticke-hn/143210-prakticky-trhove-spolocnosti-aj-v-dobe-totality>>

HOROBOVÁ, Miroslava. Vo voľbách 1946 slovenskí demokrati porazili komunistov na hlavu. In *SME*. [online]. [cit.2022-10-22]. Dostupné na internete: <<https://www.sme.sk/c/56757/vo-volbach-1946-slovenski-demokrati-porazili-komunistov-na-hlavu.html>>

KÖSZEGHY, Adam. Hranice – vývoj práva medzinárodného obchodu v Československu po roku 1948. In VOJÁČEK, Ladislav – SALÁK, Pavel – VALDHANS, Jiří (eds.). In *Dny práva 2019*. [online]. [cit.2022-11-2]. Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/45107213/Hranice_v%C3%BDvoj_pr%C3%A1va_medzin%C3%A1rodn%C3%A9ho_obchodu_v_%C4%8Ceskoslovensku_po_roku_1948?email_work_card=view-paper>

KÖSZEGHY, Adam. Znárodnenie ako nástroj monopolizácie zahraničného obchodu po roku 1948 v Československu. In *Iurium Scriptum*. [online]. [cit.2022-10-18]. Dostupné na internete: <<https://www.iurium.cz/wp-content/uploads/2021/02/Iurium-Scriptum-2-2020.pdf>>